Studiu etnocultural
GAL Delta Dunării: Nufăru, Beştepe, Valea Nucarilor, Mahmudia, Murighiol, Sf. Gheorghe, Sulina

Autori: Iuliana Titov şi Al. Chiselev

1. Introducere - Dobrogea spaţiu multietnic

Circumstanţe istorice ce au modelat permanent peisajul uman al zonei prin mişcările de populaţie, prin colonizările spontane sau organizate de stat şi pendulări de populaţie de o parte şi de alta a Dunării au creat o structură multietnică în multe comunităţi ale Deltei Dunării. De altfel, întregul areal este tratat de specialiştii etnologi ca o zonă de conlocuire şi convieţuire etnică ce s-a format în urma succesiunii de multe şi mari civilizaţii: geto-dacică, celtică, romană, bizantină, otomană şi europeană. Dobrogea a fost numită în ultimele decenii: *mozaic*[1] etnic*, creuzet etnic*[2]*, oikumenă dobrogeană*[3], zonă multietnică, multiculturală sau interculturală.[4]

Pe de altă parte, încă din 1850 Ion Ionescu de la Brad afirma, că în Dobrogea fiecare aşezare românească ar fi o „Dacie în miniatură" [5], pentru că pe lângă românii băştinaşi, „dicienii", au venit de-a lungul veacurilor români din celelalte provincii româneşti ca urmare a evenimentelor istorice, economice şi sociale, în căutare de adăpost, de pământ pentru agricultură sau păşunat.

Comparaţia se poate extinde asupra întregii provincii şi atunci ni se pare la obiect denumirea de „Dacia Pontică". Analogia poate fi susţinută într-un mod interesant dacă se analizează şi un alt aspect, acela al structurii etnice actuale. Dacă în celelalte zone ale României trăiesc pe lângă români, alături de români, printre români, cu românii una, două, trei, patru etnii mai importante şi dacă ne referim la pondere, în Dobrogea se observă că trăiesc aproape toate etniile înregistrate în România.

I. Simionescu scriind despre „Dobrogea" spune: „O adevărată corabie a lui Noe este pământul Dobrogei".[6]

După ce comentează diversitatea faunei, a florei adaugă: „Acelaşi amalgam se oberservă şi printre oameni. Nu este numai babilonia în spaţiu, de la tătarii în stingere şi găgăuţii cu origine enigmatică, până la italienii, care au menţinut vioiciunea lor meridională în satul Cataloi. E mai ales variaţiunea lor în timp. În Dobrogea, mai mult decât oriunde, se găsesc suprapuse civilizaţiuni stinse, străvechi, straturi istorice continuând pe cele geologice".[7]

---

[1] Narcisa Ştiucă, *Notă asupra ediţiei*, în Iuliana Titov, *Relaţia majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord*, Editura Dobrogea, Tulcea, 2015, p. X.

[2] Ioan Godea, Referat la teza de doctorat Iuliana Titov, *op.cit.*, 2015, p. XI.

[3] Steluţa Pârâu, *Multiculturalitate în Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2007, p. 30.

[4] Titov I., *Relaţia majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord*, Editura Dobrogea, Tulcea, 2015, *passim*.

[5] Ion Ionescu dela Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei* (trad. de F. Mihăilescu) în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanţa, Tipografia Albania, 1922, p. 150.

[6] I. Simionescu, *Dobrogea – o ţară din poveşti*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1928, p. 6.

[7] *Idem,* p. 8.

Comentând această caracterizare, profesorul C. Brătescu, accentuează acest specific al Dobrogei: „După cum geologul, cercetând pământul Dobrogei, constată o surprinzătoare varietate de formaţiuni, de la cele paleozoice până la aluviunile recente; şi după cum climatologul şi biogeograful întâlnesc pe acest colţ de planetă numeroase caractere, care ne duc, unele spre Mediterana, altele spre stepele caspice, unele spre Europa centrală, altele spre podişul Anatoliei, - tot asemenea antropologul şi etnograful văd în populaţia Dobrogei un adevărat mozaic de rase şi de neamuri, un muzeu etnografic viu; iar istoricul urmărind destinele acestui pământ, urmăreşte o succesiune de culturi suprapuse şi de schimbări politice, în care forţa cuceritoare vine când de la nord, când de la sud şi când de la apus".[8] Aspectul acesta este rezultatul condiţiilor geo-istorice ale acestei provincii care a devenit în timp un uriaş „muzeu etnografic viu", „Eurasia în miniatură" unde locuitorii aparţin diferitelor rase, albă şi galbenă, indoeuropeană, semită sau mongolă, sunt latini, germani şi slavi, cu religie mozaică, mahomedană, creştină, sunt catolici, protestanţi sau ortodocşi de rit vechi şi de rit nou, ţin sărbătorile pe stil vechi sau pe stil nou.

Drumul râurilor dinspre Carpaţi către Dunăre a alimentat, a menţinut şi a sporit elementul românesc în mod continuu, drumul Mării a adus civilizaţia şi colonizarea greacă, iar drumul stepelor din nord şi al podişului din sud a fost utilizat de migratori, ocupanţi vremelnici sau de durată, stăpânitori mai mult sau mai puţin civilizatori. Confruntarea, trecerea atâtor seminţii, succesiunea mai multor stăpâniri, convieţuirea îndelungată a mai multor neamuri au generat pe de o parte păstrarea specificului fiecărei etnii ca reacţie de conservare, dar şi interferenţe fireşti realizate în timp.

2. Scurt istoric al arealului cercetat

Având pe două laturi Dunărea şi pe a treia Marea Neagră, Dobrogea putea fi folosită ca zonă strategică, fie pentru apărare, fie pentru consolidarea poziţiei după ce a fost luată în stăpânire.

Pe linia Dunării s-au apărat geto-dacii în perioada extinderii Imperiului Roman. Numai după ce se fărâmiţează statul dac al lui Burebista în secolul I a. Ch. reuşesc romanii să pună în aplicare planul lui Caesar şi să pătrundă la Dunăre. În anul 28 a. Ch. pun stăpânire pe litoral şi pe Gurile Dunării şi treptat supun Dobrogea făcând faţă cu greu atacurilor geto-dacilor, sarmaţilor şi bastarnilor. Pentru că graniţa este nesigură romanii organizează la nord de Dunăre expediţii de pedepsire şi de descurajare a atacurilor şi apoi se organizează militar limesul scitic şi administrarea provinciei Moesia în timpul împăraţilor Tiberius, Vespasian, Titus şi mai ales în timpul lui Domiţian (81-96 p. Ch) care iniţiază reforme militare şi administrative. El împarte Moesia în Superior la sudul Dunării şi Inferior în Dobrogea, cu două legiuni şi mai multe trupe auxiliare. Îndelungatul proces de romanizare a zonei, la sud de Dunăre început din timpul lui

[8] C. Brătescu, *Pământul Dobrogei*, în: *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească. 1878-1928*, Bucureşti, Ed. Cultura Naţională, 1928, p. 5

Caesar intră într-o nouă etapă odată cu intrarea romanilor la nord de Dunăre. Generalul Tetius Iulianus este trimis într-o mare campanie împotriva lui Decebal pe care, deşi îl înfrânge, îi lasă mari posibilităţi de redresare. Împăratul Marcus Ulpius Traianus (98-117 p. Ch.) va fi cel care va hotărî soarta Daciei declanşând atacul la 25 martie 101 p. Ch. Decebal a organizat o alianţă la nordul Dunării cu sarmaţi, roxolani şi buri şi încearcă să învăluie trupele romane, dar în ambele bătălii decisive alianţa este înfrântă, la Nikiup la sud de Dunăre şi la est la Adam-Clisi în Dobrogea, unde se va ridica un mare monument în cinstea victoriei lui Traian din 102 p. CH. Decebal cere pace şi Traian consimte, ambii ştiind că este însă un armistiţiu care va sfârşi în 105 p. Ch. când începe al doilea război daco-roman încheiat cu victoria lui Traian la Tapae în 106 p. Ch. când Decebal se sinucide şi o mare parte din Dacia devine treptat provincie romană. După instituirea vestitei Pax Romana urmează o periodă de mare înflorire a provinciei, de organizare administrativă şi de construcţie.

Este reorganizată şi Moesia Inferior cu castre şi cetăţi. Sunt instalate trei legiuni: a XI-a „Claudia" la Durostor (Silistra), a V-a „Macedonica" la Troesmis (Igliţa-Turcoaia) şi una la Novae (Şiştov – Bulgaria de azi). Pentru că dacii liberi din nordul Transilvaniei atacă provincia, Legiunea a V-a „Macedonica" este mutată la Potaissa. În anul 212 p. Ch. este promulgată „Constitutio Antoniniana" prin care se acordă cetăţenie romană tuturor locuitorilor liberi ai imperiului.

La mijlocul secolului al III-lea p. Ch. Imperiul trece printr-o criză politică la care se adaugă şi noi atacuri ale popoarelor barbare: goţi, carpi, taifali, bastarni (peucini) şi vandali. În 248 p. Ch. este devastată Dobrogea, iar în bătălia dată la Abrittus (Razgrad) în 251 p. Ch. moare însuşi împăratul Traianus-Decius. Atacurile goţilor se repetă pe uscat, pe Dunăre şi pe mare. Lor li se adaugă venirea herulilor, gepizilor, bastarnilor şi sarmaţilor. Are loc o mare bătălie cu goţii la Naissus (Niş). În anul 272 p. Ch. împăratul Aurelian organizează retragerea administraţiei şi a trupelor romane la limesul din dreapta Dunării pe care îl fortifică. Urmează o perioadă de relativă linişte în timpul împăraţilor Diocleţian (284-305 p. Ch.) şi Constantin cel Mare (306-337 p. Ch.) în timpul cărora se trece de la principatul bazat pe dictatură republicană la „dominatul" inspirat de monarhia orientală.

În această periodă este admis creştinismul, iar capitala se mută la Constantinopole (Bizanţ) la 11 mai 330 p. Ch.

La 272, cea de-a doua etapă a romanizării dacilor nu a însemnat odată cu retragerea aureliană şi încetarea procesului de formare a poporului şi a limbii române nici la nord şi nici la sud de Dunăre. Fenomenul a continuat pentru că retragerea administrativă şi militară nu a însemnat şi retragerea populaţiei.

În pofida incursiunilor vremelnice, populaţia de pe cele două maluri ale Dunării continuă legăturile şi romanitatea orientală a dus la cristalizarea unei noi limbi protoromâna (străromâna).

Dobrogea şi tot sudul Dunării continuă să se afle sub administraţie romană până în 375 p. Ch. când are loc scindarea imperiului şi apoi sub administraţie bizantină, care va trebui să ţină piept altor încercări venite tot de la nordul Dunării. Între anii 582 şi 565 p. Ch. au loc lupte cu avarii, iar între anii 602-610 p. Ch. pătrund slavii la sudul Dunării în

Imperiul Bizantin şi vor determina împuţinarea şi dislocarea populaţiei romanice din zonele în care s-au stabilit şi au format apoi popoarele slave de sud.

Profesorul C-tin Giurescu vorbind despre elementele etnice ale poporului român situa elementul autohton *dacic* pe primul loc, urmat de elementul *roman*, iar pe locul trei elementul *slav*.[9]

Împărţiţi în numeroase triburi, vechii slavi au dat naştere mai multor popoare: ruşii de răsărit (împărţiţi în ruşii mari – velicoruşii şi ruşii mici sau ucrainenii - maloruşii); grupul slavilor de apus (cehii, slovacii, polonii ş.a.) şi grupul de sud (slovenii, croaţii, sârbii şi bulgarii).[10]

Aceste evenimente au dus la separarea romanităţii de la nordul Dunării de cea de la sudul Dunării şi la evoluţia lor separată, care a avut ca rezultat formarea dialectului dacoromân din care a rezultat limba română şi formarea dialectelor ***aromân, meglenoromân şi istroromân*** la sud de Balcani.[11]

Puterea bizantină revine în Dobrogea de nord la sfârşitul sec. VIII, când aceasta este încadrată în sistemul defensiv imperial care organiza apărarea militară din punctul Lycostomion unde era cantonată o garnizoană[12]. Bizanţul păstrează controlul oraşelor maritime şi danubiene până la Cernavodă cu ajutorul flotei şi cetăţilor întărite.

În preajma secolului X Ioan Tzimiskes desfiinţează ţaratul bulgar şi reintegrează întreaga Dobroge Imperiului Bizantin sub numele Paradunavon sau Paristrion.[13]

Imperiul Bizantin va organiza la sudul Dunării ducatul de Paristrion la est cu capitala la Silistra şi un ducat în vest pe valea Vardarului la Skoplje care în curând vor fi nevoite să înfrunte venirea pecenegilor, uzilor în 1048 şi 1053 şi a cumanilor în 1065, popoare de origine turcică ce vor intra în cele din urmă în Imperiul Bizantin, o parte se vor creştina şi vor influenţa formarea popoarelor balcanice bulgarii, găgăuzii, aromânii, şi românii, după unii cercetători. [14]

Profesorul C-tin Giurăscu vorbind de influenţa pecenegilor şi cumanilor pe teritoriul ţării noastre lansa ipoteza conform căreia o parte din cuvintele care se socotesc de obicei turceşti, de la turcii osmanlâi, se poate foarte bine să fie de la pecenegi şi cumani. În această categorie includea cuvinte aparţinând vieţii rurale cum ar fi: *cioban, corhană, vătaf, beci*, altele din viaţa militară: *duşman, buzdugan*, sau cea socială: *toiu*, poate şi *mire*.[15]

La 1185-1186 se restaurează „ţaratul", de data aceasta româno-bulgar, cu dinastia românească a Asăneştilor şi cu participarea masivă a cumanilor în lupte. Noul stat rupe legăturile cu imperiul, are capitala la Târnovo şi este recunoscut ca independent în

---

[9]C-in C. Giurăscu, *Istoria Românilor,* vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru literatură şi artă, 1946, p.247

[10] *Ibidem*, p. 253

[11] M. Milian, *Dobrogea ca mozaic etnic*, în Steluţa Pârâu, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Constanţa, Ed. Exponto, p. 171

[12] Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja romaine*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1991, p. 189

[13] *Ibidem,* p. 187-189

[14] C. Brătescu, *Dobrogea în sec. XII: Bergean, Paristrion* (Pagini de geografie medievală), în: *Analele Dobrogei,* Anul 1, Nr.1, Constanţa, Tipografia Dacia, 1920, p.11-14

[15] Constantin C. Giurăscu, *op. cit.*, 1946, p. 314

hotarele sale, sub conducerea fraţilor Petru şi Asan. În 1196 este ucis Asan şi îi urmează Ioniţă. În anul 1197 este asasinat şi Petru. Ioniţă Asanidul (Kaloian) duce tratative cu Papa, urmează Cruciada a IV-a şi tendinţa de catolicizare a zonei. Statul Asăneştilor, Valahia Albă, atinge culmea puterii sub conducerea lui Ioan Asan al II-lea (1218-1241) care restabileşte ortodoxia, extinde stăpânirea valahilor şi cumanilor la sud de Balcani, până la Constantinopol spre vest în zona Sofiei şi a Macedoniei, unde se mai aflau Vlahia Mare din Tesalia, Vlahia Mică din Pind, Vlahia de Jos din Epir şi Vlahia din Sărune (Salonic) lângă Marea Egee, care era supranumită Marea Vlahică.[16]

„Statul Asăneştilor, creaţie a locuitorilor de pe ambele maluri ale Dunării, reprezintă o treaptă importantă pe scara evoluţiei istorice a românilor. S-au produs apropieri şi influenţe pe plan economic şi spiritual. Ascensiunea sa este întreruptă de atacurile tătarilor, care în 1241 sub conducerea lui Kadan trec în sudul Dunării şi distrug totul în cale.

Marea invazie tătară goneşte cumanii din nordul Dunării şi Mării Negre, unii dintre ei trec Dunărea şi se aşează în stepa Dobrogei. Aici se creştinează sun influenţa bisericii bizantine, iar urmaşii lor, amestecaţi cu diferite neamuri şi alteraţi ca tip antropologic, sunt găgăuţii din staatisticile realizate la sfârşitul secolului al XIX-lea şi publicate la începutul secolului al XX-lea.[17]

Instaurarea dominaţiei tătare la sudul Dunării după 1242, creează multe neajunsuri localnicilor. Acestora li se adaugă luptele între căpeteniile feudale pe de-o parte, iar pe de alta tendinţele de subminare a autorităţii centrale, la acea dată bizantină, latină, bulgărească.

Formele asupririi tătare se fac simţite între Dunărea de Jos şi Mare unde oraşele comerciale ca Vicina, Liscostomo, Chilia etc. vor stagna o vreme, iar populaţia românească, majoritară în zonă, după cum ni se menţionează într-o scrisoare a Papei Inocenţiu al IV-lea (1243-1254), de la 25 martie 1245, era exploatată de feudali mongoli, oglani şi noiani."[18]

În Dobrogea de sud, la Cavarna, se distinge vlahul Balica, drept arhonte, care se amestecă în luptele civile pentru tronul bizantin şi trimite ajutoare în călăreţi conduşi de Teodor şi Dobrotici în 1346. Dobrotici se căsătoreşte la Constantinopol cu fiica unui demnitar şi este numit comandant al cetăţii Midia. Mai târziu devine despot bizantin la Cavarna conducând un stat ce se întindea pe litoral până la Gurile Dunării. Relaţiile cu bizantinii şi cu genovezii se deteriorează şi aceştia, aliaţi cu turcii din Smirna, atacă porturile dobrogene ajungând până la Chilia. În aceste lupte cad Balica şi Teodor[19].

Dobrotici capătă titlul de strateg supus Bizanţului şi apoi câştigă autonomia. Ostilităţile cu turcii continuă şi după moartea lui în 1385. În 1388 turcii întreprind o

---

[16] *Ibidem*, p.308-316

[17] C. Brătescu, *Populaţia Dobrogei*, în: *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească. 1878-1928*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928, p. 220

[18] A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare. Dobrogea,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 174

[19] C-tin C. Giurăscu, *Istoria Românilor,* vol. II*, Dela Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul* Bucureşti, Ediţia a patra, revăzută şi Fundaţia Regală pentru literatură şi artă, 1943, p. 431-433

expediţie împotriva lui Ivanco, fiul lui, care se aliase cu Şişman ţarul bulgarilor şi amândoi cad în luptă. În anul 1343 se organizează marea expediţie ungaro-română împotriva tătarilor la care participă şi Dragoş-Vodă al Moldovei şi Nicolae Basarab al Munteniei. Tătarii sunt împinşi la răsărit de Nistru şi sudul Moldovei până la Nistru ca şi nordul Dobrogei intră în componenţa Ţării Româneşti. De atunci termenul „ţinuturile basarabeşti" au generat numele de „Basarabia".[20]

Mai întâi migraţia tătarilor, apoi stăpânirea turcească care începe cu ocuparea Babadagului în secolul XIII de către turcii seldgiucizi, şi după aceea cucerirea treptată a Dobrogei în secolul XV frânează definitiv dezvoltarea firească a regiunii până în secolul XIX, când este preluată de români.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, mărturiile scrise ne arată o populaţie alogenă în Dobrogea. Prezenţa elementului creştin, fără indicarea naţionalităţii, se dovedeşte dintr-o listă a Patriarhatului din Constantinopole din anul 1320, în care se pomenesc şase castele patriarhal, dintre care două la Dunăre (Chilia şi Silistra) şi patru la Coasta de Argint (Ecrene, Gerania-Dişpudac, Cavarna, Caliacra). Mai târziu, la 1340, se pomeneşte la Vicina, în nordul Dobrogei, un episcopat având în frunte pe smeritul Mitropolit al Vicinie şi Preacinstit Macarie; iar la 1359 urmaşul său, Iachint, va trece din Vicina ca Arhiereu al întregii Ţări Româneşti.[21]

De asemmenea, în nordul Dobrogei şi în sudul Moldovei, în prima jumătate a secolului al XIV–lea este consemnată existenţa a trei state tătăreşti, ca o migraţie târzie a acestora după desfiinţarea Hoardei de Aur.

După ce Dan, voievod al Ţării Româneşti, cade în luptele pe care le duce în Dobrogea pentru moştenirea lui Dobrotici vine în forţă fratele său, Mircea cel Bătrân, ia Silistra de la turci şi uneşte Dobrogea cu Ţara Românească.

Mircea cel Bătrân, a cărui mamă, Kallinichia era grecoaică, adaugă la titlurile sale „Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus" iar la emblemă pajura bizantină simbol al despotatului.

După bătălia de la Rovine cu Baiazid, începând cu 1396 Mircea cel Bătrân îşi consolidează poziţia până la mare activând cetăţile Silistra, Caliacra, Enisala şi Isaccea, dar în anul 1417 începe cucerirea Dobrogei de către turci dinspre sud. Mihail Voevod, fiul lui Mircea, (1418-1420) moare în luptele cu turcii. Rezistenţa este continuată de Dan al II-lea, Vlad Dracul şi Vlad Ţepeş. Pentru nordul Dobrogei luptă voievozii moldoveni Petru al II-lea şi Ştefan cel Mare, dar în marea campanie otomană din 1484, cetăţile din nord, inclusiv Chilia şi Gurile Dunării intră în stăpânire turcească. Pentru 400 de ani şi mai bine Dobrogea devine ţinut islamic integrat sangeacului Silistra.[22]

Astfel ia sfârşit aproximativ un secol de lupte pentru menţinerea Dobrogei la spaţiul românesc nord-dunărean, a doua periodă, după cea a statului centralizat al lui Burebista. Secolele al XIII-lea, al XIV–lea au consemnat pentru Dobrogea şi un aflux

---

[20] *Ibidem*, p.467

[21] C-tin Brătescu, *Populaţia Dobrogei*, în: *Dobrogea. Cincizeci …* , 1928, p. 220

[22] M. Milian, *op.cit.*, p. 175

puternic de element românesc care s-a adăugat peste cel existent, cel al românilor autohtoni, cunoscuţi ca „dicieni", rezultat al romanizării provinciei.

Apartenenţa sa la aria geografică, economică şi spirituală a poporului român, cu rădăcini vechi şi puternice, a imprimat caracterul de unitate şi permanenţă vieţii acestui pământ, deşi a fost o zonă de intensă şi învolburată circulaţie umană. Bastion de apărare, culoar de trecere sau teatru de război, prin poziţia să unică, Dobrogea a adunat ceea ce drumurile celor patru puncte cardinale ale Eurasiei au adus şi au depus aici într-un imens proces de deplasări umane, de-a lungul timpului, sedimente de o mare densitate istorică.

Studiul limbii, al aşezărilor, mărturiile şi documentele cancelariilor şi epigrafice demonstrează că de la Augustus (sec.I a. Ch.) la Phocas (sec. al XIV-lea p. Ch.) în această provincie s-a scris şi s-a vorbit în latină. „Pământ al făgăduinţei", „Terra incognita", „Terra Promessa", pentru bejenari, migratori sau cuceritori, Dobrogea a primit de-a lungul timpului diferite denumiri: „Sciţia Mică", „Moesia Inferior", „Paristrion", „Paradunavon", „Bergean", „Peuce", „Vlahia lui Asan", „Vlahia Albă", „Dobrogea", „Dacia Pontică" sau „Dacia în miniatură" şi „România Transdunăreană". Dunărea a fost în acelaşi timp şi limes defensiv dar şi linie de contact între dobrogeni şi românii de pe malul stâng pentru o circulaţie necontenită economică, culturală şi umană, favorizată nu numai de vechea comunitate istorică şi de limbă ci şi de împrejurări istorice.

„Dobrodicii Terra" din titulatura lui Mircea pare să fie la originea cuvântului „Dobrogea" şi „românii vechi" îşi continuă existenţa într-un ţinut adesea frământat de războaie şi în timpul stăpânirii otomane. Aceasta cunoaşte trei etape: - una a consolidării poziţiilor la Dunăre, şi în Dobrogea deci, perioada secolelor al XV-lea şi al XVI-lea, în care turcii trebuie să facă faţă deselor incursiuni ale domnitorilor români, care, în coaliţie cu alte forţe ale creştinătăţii sau pe cont propriu, încearcă să îndepărteze pericolul, să elibereze Dobrogea, cetăţile, vămile şi vadurile comerciale.

Bătălia de la Varna din 1444 în care regele maghiar Vladislav şi voievodul Transilvaniei Ion Corvin sunt înfrânţi, luptele repetate ale lui Ştefan cel Mare (1457-1504), incursiunile lui Vlad Ţepeş pe toată linia Dunării sunt urmate de loviturile date de Mihai Viteazu (1593-1601) şi înaintarea victorioasă a lui Radu Şerban până la Bazargic. La acestea se adaugă atacurile cazacilor dinspre mare. Se conturează o perioadă în care numărul locuitorilor scade.[23] Documentele vremii şi îndeosebi însemnările călătorilor străini conturează în sec. XVI-XVII, imaginea unor aşezări cu o economie înfloritoare în care populaţia era ocupată cu exploatarea resurselor specifice zonei. În acest sens călătorii consemnează în aşezările din jurul Babadagului ca deosebit de dezvoltată apicultura, pomiculturaşi viticultura care se practicau în zona Isaccea, la Sarica Niculiţel[24]. La mijlocul secolului al XVII-lea sunt înregistrate în Dobrogea de nord aşezări mari, care aveau multe vii şi stupi, precum şi terenuri cultivate: Zebil, Agighiol, Sabangia, Congaz, Hagilar, Nalbant.[25] Agricultura era specializată mai ales pe cultivarea

[23] ***, *Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968, p.77-78

[24] *Ibidem*, p.447-448

[25] *Ibidem*

cerealelor necesare aprovizionării Porţii, spre care porneau din porturile Tulcea şi Sulina.

Etapa a II-a, cea a secolului al XVII-lea şi prima jumătate a secolului al XVIII –lea, se caracterizează prin ofensiva puterii otomane asupra creştinătăţii şi transformarea Dobrogei într-un cap de pod, în care se pregăteau marile campanii. Paşa de Silistra se afla de fapt la Babadag, care devenise tabără militară.

Populaţia românească îşi păstrează aşezările din lungul Dunării şi din zona Lacului Razim. Aceste aşezări sporesc şi prin emigrarea românilor din stânga Dunării în „Ţara Turcului" sau peste Nistru la tătari din cauza decadenţei economice şi sociale a ţăranului român sărăcit şi robit şi, mai ales, din cauza fiscalităţii exagerate din timpul domniilor fanariote din secolul al XVIII-lea.

Vin în Dobrogea munteni şi cojani în vestul provinciei, iar în nord se întemeiază sate moldoveneşti. Unele poartă acelaşi nume cu cele de origine.

Continuă, cu o mai mare intensitate, transhumanţa mocanilor transilvăneni, ca fenomen permanent specific economiei păstoreşti şi ca reflex de afirmare a unităţii de neam şi de teritoriu. Există şi cauze obiective ca: înmulţirea turmelor, restricţiile austriece privind păşunatul şi circulaţia turmelor, sporirea fiscalităţii şi necesitatea valorificării produselor. La toate acestea se adaugă serviciul militar îndelungat în armata austriacă, ce ducea lupte în diverse margini ale imperiului, şi evenimentele sociale din timpul răscoalelor din 1477, 1514, 1785 şi, mai târziu, revoluţia de la 1848.

În aceste condiţii transilvăneanul considera că e preferabil să devină „raia turcească" decât să rămână „supus austriac".

În Dobrogea aveau libertatea păşunatului în zone „cât vezi cu ochii", posibilitatea arendării de pământ pentru aşezare şi agricultură, facilitatea ridicării de locuinţe temporare pentru „iernatic", care, cu timpul, prin consolidare şi dezvoltare, deveneau gospodării pentru familii noi întemeiate, devenite sedentare, care, pe lângă păşunat, se ocupau cu agricultura, meşteşugurile şi negoţul produselor. Întreaga Dobroge cunoaşte acest fenomen, mai ales în bălţile Dunării, în Deltă şi zona complexului lagunar Razim şi în sud.

Toponimia şi documentele timpului demonstrează amploarea acestui fenomen, care nu numai că a sporit numărul populaţiei româneşti, dar a contribuit la consolidarea unităţii poporului român, la circulaţia bunurilor materiale şi culturale, la prosperitatea aşezărilor, la răspândirea şi omogenizarea limbii literare. În acelaşi timp a fost un ferment pentru trezirea conştiinţei naţionale, pentru aspiraţia la cultură prin iniţierea înfiinţării de şcoli şi biserici în limba română, pentru care au adus cărţi tipărite în diferite centre din nordul Dunării. Mănăstirea Cocoşu va fi construită tot de mocani transilvăneni.[26]

Cei aproximativ 400 de ani de stăpânire turcească, în care Dobrogea, administrată de paşa de la Silistra, se transformă treptat în provincie cu populaţie majoritar musulmană în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, cu administraţie şi legislaţie otamană, cu

[26] Nicolae Iorga, *Manuscris de la Azaclău*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 3, Constanţa, Tipografia Victoria, 1922, p.3

geamii şi alte edificii islamice. Aşezările capătă denumiri turceşti şi multe dintre ele arată de unde erau aduşi cei care au colonizat provincia: Anadalchioi (satul anatolienilor), Arnăutchioi (satul albanezilor), Lazchioi (satul lazilor), Vlahchioi (vlăhimea), Urumbei (prinţul grec), Chirchizchioi (satul cerchezilor); „Sangeacul" Tulcea face parte dintr-o regiune mai mare („vilaiet") şi este împărţit în nouă „cazale" (căimăcănii, districte), administrate de „valiu", „mutesarif" şi respectiv „mudir". Judecătorul din Tulcea se numeşte „mola", cel de apel „muftiu" iar cel de cază „cadiu", iar legea cea mai importantă „tanzimat". Taxa pe cap de locuitori (capitaţiunea) este „haraciul", pentru animale, „beylic", iar pentru produse agricole (dijma în natură), „uşur".

Etapa a III-a, a stăpânirii otomane, cea din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi secolul al XIX-lea până la 1878, este caracterizată prin slăbirea treptată a Semilunei în această zonă, nesiguranţa vieţii din cauza şirului de războaie ruso-turce, care transformă Dobrogea continentală, de la Isaccea până în sud, în drum al armatelor, în teatru de operaţiuni, şi în ofensivă şi în retragere, cu tot alaiul de nenorociri.

Declaraţia de război pe care Divanul otoman o face în anul 1768 Ţarinei Ecaterina a II-a marchează debutul războaielor ruso-turce, dar şi începutul procesului de decădere a Imperiului Otoman. Aceste războaie au afectat în primul rând Dobrogea care a devenit principala scenă de luptă pentru supremaţie a marilor puteri.[27] Campania condusă de Suvorov în 1769-1774, cea a lui Kutuzov din 1789-1792, războiul din 1806-1812, în urma cărora Ucraina, Crimeea şi Basarabia sunt anexate Imperiului Ţarist, campania din 1828-1829, încheiată cu pacea de la Adrianopol, cea mai devastatoare pentru aşezările din Dobrogea, au dus la incendierea şi ştergerea de pe suprafaţa pământului, nu numai a localităţilor cu populaţie musulmană (tătărească şi turcească), ci şi a celor căzăceşti care au cerut protecţie puterii otomane. Războaiele balcanice, epidemiile de ciumă sunt factori ce au scăzut densitatea locuitorilor în spaţiul dobrogean şi transformă zona aproape într-un pustiu.[28] Această perioadă se încheie cu războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, când România îşi câştigă independenţa de drept, iar Dobrogea este integrată statului român.

O statistică publicată recent dar cu referire la un document din 1850 prezintă următoarea structură a populaţiei din Dobrogea acelor vremi:[29]

Denumire	Număr	%
Turci	4800	30,6
Români	3656	23,3
Tătari	2225	14,2
Bulgari	2214	14,1
Cazaci	1092	7

[27] P. Popoiu, *Antropologia habitatului în Dobrogea,* Editura Oscar Print, Bucureşti, 2001, p. 79.

[28] Al. P Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.2, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922, p. 264-271.

[29] F. Beaumont, *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans.*, Balkanologie, Vol. X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL: http://balkanologie.revues.org/394.

Lipoveni	747	4,7
Greci	300	1,9
Romi	212	1,3
Arabi	145	0,9
Armeni	126	0,8
Evrei	119	0,7
Germani	59	0,4

În 1850, 142 sate făceau parte din cazalele turceşti (plăşile) Tulcea (9 sate), Isaccea (11 sate), Măcin (18 sate), Hârşova (33 sate) şi Baba (71 sate). Respectivele localităţi erau locuite de 10.444 de familii din care: 3414 româneşti, 1301 turceşti, 1778 tătăreşti, 1163 bulgăreşti, 1092 căzăceşti, 383 lipoveneşti, 250 greceşti, 172 egiptene, 76 armeneşti, 119 evreieşti şi 59 germane.[30] Acelaşi autor conchide descrierea întregii zone cercetate () : „...Turcii şi românii sunt cei mai numeroşi, cei mai vechi locuitori al Dobrogei. (...)Tătarii goniţi din Crimeea, s-au stabilit întâi în Basarabia. Dela pierderea Ismailului, ei au trecut Dunărea şi au colonizat Dobrogea în timp de 44 ani, ei au părăsit de 3 ori ţara. (...)Bulgarii au venit de 20 de ani, părăsind nişte pământuri sterpe, pentru a se aşeza pe cele mult mai fertile pe care le-au găsit aici.(...) Cazacii şi lipovenii au venit din Rusia, de unde ei continuă să vină şi acum. Grecii locuiesc oraşele; n-am găsit decât un singur sat de 29 familii, care după ce au stat de partea cealaltă a Dunării, în Basarabia, au venit să se stabilească în Dobrogea. Cei din urmă colonişti sunt 59 Germani, cari au întemeiat satele Malcociu lângă Tulcea şi Techeli nu departe de Hârşova. Ocupaţia tuturor locuitorilor Dobrogei e îndreptată spre agricultură şi câmpurile cultivate aici respiră atâta linişte şi atâta bunăvoe, încât s-ar putea spune că ele contribuie la moralizarea populaţiei mai mult de cât codul de legi sau de morală. Sentimentul religios e adânc înrădăcinat în mulţime şi observarea diferitelor obiceiuri religioase explică bunul trai ce se găseşte pretutindeni în Dobrogea. Toată lumea trăieşte din munca sa, fără a fi nevoit să vatăme pe altul. Toată lumea caută în marele rezervor al naturii secretul de a-şi îmbunătăţi starea materială, fără să fie nevoită a recurge la vreun protector dispreţuitor. Locuitorul Dobrogei se spijină doar pe calitatea pământului pe care-l iubeşte şi cultivă şi de pe care el recoltează un fel de bunătate şi de sănătate morală, care îl fac fericit."[31]

Studierea documentelor emise de cancelariile otomane după 1860, demonstrează că aşezările din Dobrogea şi-au revenit, cunoscând o perioadă de prosperitate economică înainte de 1877.[32] Redresarea regiunii s-a datorat în mare parte situaţiei geopolitice a Dobrogei care constituia o punte între Occident şi Orient la care s-a

[30] Ion Ionescu dela Brad, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei* (trad. de F. Mihăilescu) în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanţa, Tipografia Albania, 1922, p. 152

[31] *Ibidem,* p. 153-154

[32] Anca Gheaţă, *Contribuţii noi privind unele aspecte ale societăţii româneşti din Dobrogea în secolele XV-XIX*, în *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice,* seria IV, tom I, Bucureşti, 1978, p. 71-106; C. Cioroiu, *Date noi privind istoria Dobrogei (1856-1877),* în: *Analele Universităţii Bucureşti, Istorie,* Anul XXXVI, 1987, p. 150-163, apud: Paula Popoiu, *Antropologia habitatului în Dobrogea,* Editura Oscar Print, Bucureşti, 2001, p. 84.

adăugat interesul puterilor europene faţă de resursele economice ale Dunării de Jos. De asemenea, imperiul otoman era şi el interesat de modernizarea administrativă şi de exploatarea resurselor regiunii. Este perioada în care Firmanul Imperial de Reformă (Islâhat Hatt-ı Hümâyûnu) de la 1856 proclama egalitatea totală a cetăţenilor indiferent de religie, şi de Legea Naţionalităţii din 1869, care crea cetăţenia otomană fără a ţine seama de deosebirile religioase sau etnice ale cetăţenilor imperiului. În 1864 are loc reorganizarea administrativă prin care Dobrogea devine vilaetul Dunărea (Tuna vilayet) din care făcea parte sangeacul Tulcea cu 7 cazale (Sulina, Tulcea, Măcin, Babadag, Constanţa, Hârşova, Medgidia,) şi trei nahii (Chilia, Mahmudia, Isaccea).[33]

Un pas important în redresarea şi modernizarea arealului studiat l-a reprezentat înfiinţarea Comisiei Europene a Dunării (CED) Sulina (1856-1938). A avut efecte multiple aupra dezvotării zonei deltaice şi nu numai prin: dezvoltarea navigaţiei, exportul de cereale, reducerea cheltuielilor de navigaţie, dezvoltarea comerţului, etc.[34] Portul Sulina devenea cel mai important de pe coasta occidentală a Mării Negre. Din 1870, la solicitarea CED, acesta a fost declarat, printr-o *iradia* imperială, porto-franc[35]. La 1 martie 1939, România a preluat principalele atribuţii ale CED Personalul acestui organism internaţional s-a repatriat, viaţa cosmopolită a Sulinei încetând să mai existe.

Configuraţia populaţiei din mediul rural ce se contura în Dobrogea de Nord înainte de 1877, refăcută după datele interne sau de proveniență străină[36] era formată din români, bulgari, germani, ruşi, ucraineni, găgăuzi, cerchezi.

Populaţia românească era formată din: *dicieni* (românii vechi), *cojenii* sau *cojanii* agricultori şi *mocanii* sau oierii *ardeleni*; (comune cu primari români erau: Prislava, Beştepe; Calica; **Sarighiol**; Agighiol, Sabangia; Cataloi; Niculitel, Parcheş, Somova, Câşla)[37] Alte sate locuite parţial sau integral de români erau: Saranus (*Sarinasuf*, jud. Tulcea români şi tătari) Caraibil, Nalbant, Sabangia (numai români), Parcheş (români şi ruşi ortodoxi), Rachelu, Luncaviţa, Zufirka şi Taiţa[38] (români şi ruşi) Văcăreni, Garbiva (Garvăn), Jijila, **Turcoaia**, Satu-nou, **Pecineaga, Dăieni** (sat dezvoltat populat de dicieni, mocani stabili din Moldova, bulgari), Coiumpunar (Fântâna Oilor), Igrumat, Cemşiler, Araklar, Enisala, Chilia şi altele.[39]

---

[33] *Ibidem,* p. 154-156

[34] M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, 1904,p. 270-302

[35] Ş. Stanciu, *România şi Comisia Europeană a Dunării. Diplomaţie. Suveranitate. Cooperare internaţională*, Galaţi, Ed. Pax Aura Mundi, 2002, p. 332

[36] K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha*; C. Allard, *La Bulgarie orientale, Mission médicale; Yohann Hinz, Das wandernde Siebenbürgen.*Kronstadt, 1876, Eugéne Pittard – Professeur d'Anthropologie à l'Universitéde Genéve, *La Roumanie- Valachie-Moldavie-Dobroudja,* Paris, Editions Bossard , 1917; Vasile Stoica, The Dobrogea – The roumanians and their lands, New York, 1919, Al. P Arbore, N. Iorga, *La Dobrogea Roumaine.* Bucureşti, 1919, C. Brătescu, I. Ionescu

[37] Luca Ionescu, *Darea de seamă a judeţului Tulcea pe 1904*, p. 43, apud. Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*…, p. 286.

[38] Localitatea Taiţa a fost înglobată localităţii Nifon.

[39] K.F. Peters, *Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobroudscha* apud: Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor …*, p. 282.

Populaţie bulgărească ce provenea în mare parte din regiunile Otel, Şumla, Zagora, Iambol, Sliven, au populat sate precum: **Nicolae Bălcescu** (Pe atunci Başchioi), Rândunica (Congaz), **Beidaud**, Casimcea, Caranasuf, **Cerna**, Camver, Hagilar, mixte: Cataloi, Frecăţei, Cineli şi altele.

Populaţia turcă şi tătară era concentrată în zonele urbane (Tulcea, Babadag, Isaccea, Măcin) şi mai puţin în cele rurale (Mahmudia, Ciucurova).

Populaţia germană a fost colonizată în perioada 1840-1856 în localităţi precum Malcoci, Atmagea, Cataloi, Ciucurova, aşezări mixte unde au format mahalale[40].

Populaţia rusească compusă îndeosebi din lipoveni, scopiţi, molocani, cazaci rascolnici denumiţi şi ignat-cazaci sau necrasovi, barabulnici, hatnici stabiliţi, după schisma Nikoniană (după cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea) în localităţile: Sarichioi, Slava Rusă, Carcaliu, Jurilovca, Dunăvăţ. Localităţile din Delta Dunării, Mila 23, Sfiştofca şi Periprava aveau în componenţă lipoveni înainte de 1878. În Slava Cercheză lipovenii au luat locul cerchezilor (colonizaţi de turci în perioada 1862-1864 şi plecaţi chiar înaintea războiului din 1877).[41]

Populaţia ucraineană (cunoscuţi drept *cazaci zaporojeni, maloruși*) refugiată din regiunea Zaporoje distrusă Ecaterina a II-a în anul 1775. S-au stabilit, cu încuviinţarea Înaltei Porţi, în zona Deltei Dunării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Lipovenii îi numesc *haholi*[42] denumire populară sub care sunt recunoscuţi în comunităţile mixte şi astăzi. Principalele localităţi în care s-au aşezat ucrainenii ce compuneau „raiaua" acestei sicii erau cele două Dunaveţe, Sf. Gheorghe, Murighiol, Prislav (Nufărul), Pârlita (Victoria), Caraorman, Ciucurova, Telița, Igliţa (azi încorporat satului Turoaia), Tulcea Veche, Azaclău (I. C. Brătianu).

Populaţia cercheză cu origini în Caucaz, de religie mahomedană, a rezistat timp de 30 de ani, presiunilor de expansiune ale Imperiului Ţarist până în 1849[43]. După completa frângere din 1864, au emigrat în număr de 400 000 în Turcia[44]. Cei 283.000 de cerchezi din Caucaz primiţi de Turcia europeană, au fost îndrumaţi, ca şi tătarii ce părăseau Crimeia, spre câmpiile Dobrogei.[45] În schimbul serviciilor aduse turcilor în campaniile militare, cerchezii au primit drept de şedere, pământ, o pereche de boi de familie, un cal, un plug, lemne, scutire de impozite pe 7 ani şi o casă construită de câte cinci familii de dobrogeni. Sunt menţionaţi în Isaccea, Ortachioi (Horia), Slava Cercheză,

---

[40] I. Georgescu, *Coloniile germane din Dobrogea – O călătorie de Crăciun în Dobrogea la 1884 de dr Carl Schuchhardt,* în: *Analele Dobrogei*, Anul VII, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Ed. „Glasul Bucovinei", 1926, p. 20-58.

[41] Alexandr Varona, *Tragedia schismei ruse. Reforma patriarhului Nikon şi începuturile staroverilor*, Bucureşti, Ed. Kriterion, 2002, p. 153-154.

[42] C. Kelly, *Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture*, Cambridge University Press, 1998, p. 152.

[43] Al. P Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor şi Arabilor din Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, An III, Nr. 4, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922, p.504.

[44] *Ibidem*

[45] A. P. Arbore, *Noi informaţiuni etnografice, istorice şi statistice asupra Dobrogei şi a regiunilor basarabene învecinate Dunării*, în: *Analele Dobrogei*, Anul XI, fasc.1-12, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1930, p. 82.

Armutlia (Turda), Camber (Mihai Bravu), Canlâ-Bugeac (lângă Jurilovca), Alibeichioi (Izvoarele), Malcoci, Topolog Cerchez (jud. Constanţa), Dolufacâ (sat părăsit în judeţul Constanţa), Cerna, Caraorman, Cerchezchioi[46]. În cei 15 ani de şedere, au rămas în memoria colectivă prin cruzimile şi fărădelegile săvârşite, mai ales asupra populaţiei creştine (printre care şi germani).[47]

Populaţie găgăuză, cu origine controversată, au fost prezenţi în istoria mileniului al II-lea ca ortodoxi şi creştini vorbitori de limbă turcă. Fiind creştini, ei au fost consideraţi ca „altfel de bulgari" sau „altfel de greci", „greci turcofoni".[48] Înainte de a se cerceta originea lor, erau consideraţi de greci ca ortodocşi creştini turcofoni aşa cum grecii i-au considerat de-a lungul timpului, pe dobrogeni şi pe vlahii macedoneni ca fiind greci pentru că erau ortodocşi, aparţinând de erarhia bisericească greacă a Imperiului Bizantin. Campania de deznaţionalizare la sud de Dobrogea, dislocarea lor în Rusia, după retragerea trupelor ruseşti din războiul ruso-turc din 1787-1791, conduse de generalul Suvarov, a dus la dispersarea lor şi la pierderea identităţii pentru o mare parte. În următorul război ruso-turc (1806-1812), ei sunt strămutaţi în Basarabia, provincie acaparată la această dată de Imperiul Ţarist, unde sunt stabiliţi 70.000 de găgăuzi şi 30.000 de „surguci" („penaţi").[49] În rândurile de monografie rurală Coatu Gavril explica: *"Bulgarii din **Cerna** sunt mai toţi de origine Găgăuţi, veniţi din Basarabia pe la începutul secolului al XIX-lea cam după 1812. Părinţii bătrânilor de astăzi vorbeau turceşte. Cu timpul a venit influenţa bulgărească, mai ales prin biserică. Găgăuţii fiind creştini, au fost atraşi de preoţi bulgari, care le făceau diferite servicii religioase. Dealtfel se ştie că Găgăuţii, n-au avut niciodată tendinţa de a introduce limba turcă în şcoală şi biserică. Ei, ori unde se găsesc, primesc bucuros influenţa străină în ceea ce priveşte cultul şi învăţătura de carte. Cunosc localităţi de găgăuţi, cari s-au grecizat (Cavarna, jud. Caliacra) s-au romanizat (Zebil, jud. Tucea), au biserică şi şcoală românească, iar altii, s-au bulgarizat (Cerna, jud. Tulcea)"*.[50]

Pe baza documentelor istorice şi pe baza analizei lingvistice, s-a concluzionat că sunt de neam turcic intraţi în Imperiul Bizantin, la sudul Dobrogei, înainte de creşterea dominaţiei Puterii Otomane în această zonă. Găgăuzii au rezistat tendinţei de deznaţionalizare, greacă, bulgară sau turcă şi şi-au păstrat cu o „încăpăţânare proverbială" limba maternă – idiom turcic şi religia creştină, având chiar un steag propriu de un roşu închis cu desenul unui cocoş, ca simbol. Rezistenţa lor la schimabare este probată cu mărturii despre asimilarea altor minorităţi, în comunităţile de găgăuzi. Prezenţi în statisticile secolului al XX-lea în număr important, astăzi figurează cu un număr mic la rubrica „alte naţionalităţi". În 1900, în judeţul Tulcea erau 3.832 de

---

[46] Al. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor şi Arabilor din Dobrogea* …, p.504-506

[47] I. Georgescu, *op.cit,* p. 25.

[48] Lj. Miletici, *Vechimea elementului bulgăresc în N-E Bulgariei şi în Dobrogea*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 2, Constanţa, Tipografia Albania, 1922, p. 189-199.

[49] Al. P. Arbore, *Caracterul etnografie al Dobrogei sudice (din epoca turcească până la 1913*), în: *Analele Dobrogei*, An XIX, Vol.2, Cernăuţi, Ed. "Glasul Bucovinei", 1936, p. 82-109.

[50] G. Coatu, *Valea Cernei (Tulcea*), în: *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanţa, Institutul de Arte Grafice „Victoria", 1921, p. 565.

găgăuzi, iar în 1930 România avea ≈ 300.000, din care 150.000 de găgăuzi erau în Basarabia, unde şi azi constituie o comunitate importantă.[51]

După 14 Noiembrie 1878, data semnării actului oficial[52] prin care Dobrogea este integrată statului român, zona cunoaşte o perioadă de dezvoltare şi modernizare. În acest context elementul românesc creşte, iar cel musulman prin plecări succesive se diminuează. Campania de islamizare a Dobrogei nu a avut efectul scontat.

S-au păstrat nume topice antice greceşti ca: Sulina, Cavarna, Caliacra, Chilia, Ecrene, Calistria; nume latine şi române medievale ca: Oltina, Băroiu, **Peceneaga**, Bădila, Drâstor.

Principalele evenimente istorice cu implicaţii în modificarea structurii populaţiei şi transformarea habitatului Dobrogei sunt: războaiele balcanice, primul război mondial şi revizuirea frontierelor României în anul 1940, al doilea război mondial urmat de instaurarea regimului comunist, revoluţia din 1989, integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007.

Modernizarea economică şi reîncadrarea Dobrogei în circuitele de dezvoltare ale României şi Europei de după 1878 sunt elemente care au comportat mai întâi o reorganizare administrativă, apoi elaborarea legilor care să impulsioneze colonizarea populaţiei româneşti prin împroprietărire şi prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistenţă gratuită pentru construirea locuinţei, vânzarea de materiale de construcţie mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii. S-au înregistrat astfel dezvoltarea zonei, înfiinţarea de noi aşezări (exemple pentru arealul studiat: Făgăraşul Nou, Ardealu, Carmen Sylva actual Crişan anul înfiinţării 1894 ş.a.) Colonizarea cu români impulsionată prin legi[53] şi ajutoare date celor care se stabileau aici pentru a-şi construi case şi a lucra pământul, va determina o creştere spectaculoasă a zonei şi implicit modificarea peisajului arhitectural. Se dezvoltă rapid aşezările rurale vechi şi se înfiinţează unele noi. Oraşele devin adevărate centre economice, sociale, culturale ce oferă modele pentru mediul rural această influenţă s-a manifestat în vestimentaţie, arhitectură, mobilier, etc.

Grigore Dănescu în lucrarea *La Dobroudja* publica următoarele date statistice pentru populaţia Dobrogei din 1880 până în 1900 (dupa M. Ionesco) [54]:

		1880	**1885**	**1890**	**1895**	**1900**
1)	Români	43671	58486	74648	103029	119562
2)	Bulgari	24915	29722	33776	37540	38838

[51] *Ibidem*, p. 206-207.

[52] *Proclamaţia Domnitorului Carol către populaţia Dobrogei Locuitorilor Dobrogei*, 14 noiembrie 1878 în: Vlădescu, M.Olt, *Constituţia Dobrogei*, Bucureşti , Tipografia Dor. P. Cucu, 1908, p. 3-6.

[53] Legi şi regulamente privitoare la populaţia rurală din Dobrogea, Bucureşti, 1922 şi Legea pentru organizarea Dobrogei din martie 1880 în: M. Vladescu-Olt, *Constituţia Dobrogei*…, 1908.

[54] G. Dănescu, *La Dobroudja*, Bucarest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903, p. 141.

3)	Turci	18624	13928	13044	12464	12459
4)	Tătari	29476	34325	29668	27685	28045
5)	Ţigani (romi)	702	833	823	1159	3368
6)	Ruşi	4555	7859	10149	13729	14195
7)	Lipoveni	8250	10844	11918	13009	13003
8)	Greci	4015	7267	7482	8070	8565
9)	Armeni	508	1485	1248	1897	2583
10)	Evrei	1762	3826	3908	4128	4315
11)	Germani	2461	4237	4568	8663	8853
12)	Alţii	730	530	2034	2262	4740
	Dobrogea	**139671**	**173452**	**191276**	**235545**	**258525**

Un alt cărturar al vremii, Vasile Stoica, publica la New York în 1919 informaţii despre populaţia Dobrogei. Autorul prezintă în câteva pagini transformarea Dobrogei din deşertul primitiv turcesc într-un pământ prosper şi modern.

"*The first census taken by the Romanian administration in 1879 and in 1880 shows how mixed the population then was, although the Romanian race was already the most numerously represented.*

Province of Tulcea, 1879		
	Number of families	Per cent
Romanians	4082	32
Bulgarians	3347	25
Turks	1401	11
Tartars	510	4
Russians	304	2
Lipovanes	2169	17

Greeks	449	3
Armenians	88	1
Germans	435	3
Jews	112	1
Gypsies	50	1
Total	**12947**	**100**

In 1911 the Romanians were thus nearly four times as numerous as the Bulgarians, now occupying, however, the second place in the vital statistics of the province owing to the emigration of the Moslems. The very rapid growth of the Romanian element is not surprising when attention is given to the fact that it was the Romanians who had the task of transforming the primitive Turkish waste into a modern prosperous land."[55]

The Dobrogea				
				%
	1890	**1900**	**1911**	**1911**
Romanians	72422	120691	186334	54,7
Bulgarians	33747	39282	48963	14,3
Tartars - Turks	42538	39490	35922	10,8
Russians, Lipovenes	22046	26953	34254	10,0
Greeks	7493	9105	8459	2,6
Germans	3993	8751	8490	2,6
Armenians	1227	2347	3528	1,1
Jews	3907	3415	4405	1,4
Others	2527	4807	7921	2,5
Totals	**189959**	**261490**	**333275**	**100**

Cadrilaterul s-a dezvoltat ca parte a statului român în componenţa căruia a intrat după cel de-al doilea război balcanic (1913) şi până în 1940, când revizuirea graniţelor României, după diclatul de la Viena, a determinat anexarea acestuia de către Bulgaria. După 1940 s-a produs schimbul de populaţie prin strămutarea sau repatrierea bulgarilor şi venirea aromânilor, românilor şi meglenoromânilor colonizaţi în Cadrilater după 1925.

În urma colonizărilor libere sau oficiale densitatea populaţiei creşte de la 5-6 locuitori pe km^2 (1878) la cca 10-14 (1880-1900) respectiv 25 locuitori pe km^2 în 1913.

[55] V. Stoica, *The Dobrogea – The roumanians and their lands*, New York, 1919, p. 21-23.

În 1913 densitatea populaţiei dobrogene şi respectiv a judeţului Tulcea se prezenta astfel[56]:

		Jud. Tulcea (1913)			**Dobrogea veche (de N):** Tulcea şi Constanţa			**%**
		Urban	**Rural**	**Total**	**Urban**	**Rural**	**Total**	
1)	Români	19171	68168	87339	50100	166325	216425	56,8
2)	Bulgari	5854	20918	26772	7592	43557	51149	13,4
3)	Ruşi	10550	22960	33510	10829	25030	35859	9,4
4)	Tătari	221	920	1141	2271	19079	21350	5,6
5)	Turci	2648	2511	5159	7548	12544	20092	5,3
6)	Greci	4393	375	4768	8529	1470	9999	2,6
7)	Germani	333	1784	2117	798	6899	7697	2,0
8)	Evrei	2752	219	2971	4283	290	4573	1,2
9)	Ţigani	500	1927	2427	706	2557	3263	0,9
10)	Armeni	673	97	770	2559	635	3194	0,8
11)	Italieni	127	1207	1334	583	1345	1928	0,6
12)	Diverşi	899	1652	2551	2451	2450	4901	1,4
	Total	48121	122738	170859	98249	282181	380430	100

Între anii 1878 şi 1918 documentele vremii studiate în arhiva Direcţiei Judeţene Tulcea[57] reflectă eforturile de modernizare şi colonizare ale Dobrogei, dorinţa autorităţilor statului român de a rezolva problemele întâmpinate de localnicii români, bulgari, turci, tătari, germani, italieni, greci. La 1880 se înregistrau, conform statisticii, 85.685 locuitori ai judeţului Tulcea din care 25.248 erau români, 21.402 bulgari, 2955 germani, 9730 turco-tătari, pentru restul de 26350 nu este menţionată etnia, Iar la 1900 124.429 din care 50.243 români, 26.617 bulgari, 5.532 turco-tătari (scăderea numărului de etcici turco-tătari s-a datorat repatrierilor), 4.233 germani.[58]

Colonizarea elementului românesc a fost impulsionată prin legi (1880, 1882, 1903) şi ajutoare date celor care se stabileau aici pentru a-şi construi locuinţe şi a lucra terenurile agricole. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în timpul domniei lui Carol I de Hohenzollern, migranţii italieni au fost atraşi în economia de piaţă din România, în special în sectoarele construcţiilor, exploatării şi prelucrării pietrei sau a produselor lemnoase, dar şi în agricultură. În altă ordine de idei, după 1878 se produce un exod al populaţiei musulmane din Dobrogea şi spaţiul balcanic.

Războaiele balcanice din anii 1912-1913 (având drept consecinţă căderea Imperiului Otoman) şi implicarea României împotriva Bulgariei (care îşi atacase foştii aliaţi, Grecia şi Regatul Sârbo-Croato-Sloven) au dus la alipirea la Regatul Român a Dobrogei de Sud (numită şi Cadrilater), cu cele două judeţe, Durostor şi Caliacra.

Primul război mondial a provocat mari distrugeri determinate de armatele statelor beligerante. Dobrogea era sub administraţia Armatei a III-a bulgare, cu un comportament ostil faţă de populaţia românească, ca răzbunare la alipirea Cadrilaterului din 1913, fapt ce a determinat diminuarea numărului locuitorilor români. După terminarea conflagraţiei mondiale au fost împroprietăriţi aici veterani din Moldova. Legea împroprietăririi din 1921 a amplificat elementul românesc din zonă.

---

[56] C. Brătescu, *Populaţia Dobrogei*, în: *Dobrogea …*, 1928, p. 236.

[57] Fonduri şi colecţii date în cercetare de Direcţia Judeţeană Tulcea a Arhivelor Naţionale (1878 – 1950).

[58] C. Brătescu, *Populaţia Dobrogei*, …, p. 201-259 .

Teritoriul întregii Dobroge a fost recunoscut Regatului Român, prin Tratatul de la Paris din anul 1919, menţinându-se hotarul din 1916 cu Bulgaria.

Între anii 1923-1925 în rândul populaţiilor aromâne şi meglenoromâne din Albania, Bulgaria, Grecia şi Iugoslavia se cristalizează curentul imigrării în România. Această situaţie este amplificată de schimbul masiv de populaţie dintre Grecia şi Turcia, ratificat prin convenţia de la Laussane din 24 iulie 1923. Începând cu anul 1925 meglenoromânii şi aromânii au fost împroprietăriţi, la cererea lor, în Cadrilater. Colonizări în Cadrilater (Dobrogea de Sud) s-au făcut şi cu populaţie românească din Vechiul Regat.

Prima parte a perioadei interbelice favorizează dezvoltarea numerică şi economică a comunităţilor dobrogene, fapt demonstrat prin apariţia multor aşezări prospere şi prin creşteri demografice.

În anul 1936 este semnată o convenţie între România şi Turcia care determină emigrarea turcilor dobrogeni în patria-mamă. Necesitatea Turciei de a aduna elementele musulmane pe teritoriul său este o consecinţă a pierderilor umane din timpul războiului, a eliminării sau alungării armenilor din Anatolia, începută după Primul Război Mondial, sau a schimburilor de populaţie din perioada interbelică.

Urmează cea de-a doua conflagraţie mondială (1939-1945), coroborată cu accentuarea extremismului şi a gândirii antisemite. Anul 1940 a determinat o schimbare importantă a compoziţiei etnice a populaţiei din Dobrogea:

- în urma Tratatului de la Craiova (7 septembrie), prin care se ceda Cadrilaterul în favoarea Bulgariei, s-a produs schimbul de populaţie dintre bulgarii din Dobrogea Veche - pe de o parte şi aromânii, meglenoromânii şi românii colonizaţi anterior sau băştinaşi în Dobrogea Nouă (Cadrilater) - pe de alta;
- pe 22 octombrie 1940 este semnată convenţia încheiată între Guvernul Regal Român şi Reich-ul german care prevedea repatrierea germanilor dobrogeni.

Perioada comunistă (1947-1989) a determinat modificări în structura socio-economică a populaţiei ca urmare a colectivizării şi apariţiei C.A.P.-urilor, a deposedării averilor, a naţionalizării proprietăţilor etc. Noile condiţii au modificat profilul economic al comunităţilor. Tinerii au fost atraşi în centrele urbane în curs de industrializare, satele cunoscând un declin demografic accentuat. Printr-un decret al Consiliului de Stat din 1953 toţi rezidenţii din România au devenit cetăţeni români, etniile cu membri „paşaportari" pierzându-şi un element de prestigiu şi de legătură cu ţara strămoşilor în acelaşi timp.

După 1989 s-a produs o recristalizare a identităţii etnice, ca urmare a creării cadrului legislativ şi conturării unui sistem de protecţie a minorităţilor naţionale. S-au constituit astfel Uniunea Democrată Turcă Musulmană din România (29 decembrie 1989), Comunitatea Ruşilor-Lipoveni din România (1990), Uniunea Elenă din România (1990) etc.

Perioada ulterioară aderării la Uniunea Europeană (2007) se caracterizează printr-o migraţie însemnată spre Occident (dar nu numai), cu o stabilire temporară sau definitivă. Din punct de vedere demografic, asistăm la un declin galopant, care va duce inevitabil la dispariţia unor localităţi şi grupuri etnice sau etnoculturale (e.g. evreii, armenii, grecii urbani, ruşii *hatnici*).

2.1. Bulgarii în arealul cercetat

Aşezarea şi dezvoltarea comunităţilor de bulgari în acest spaţiu sunt marcate de incertitudini, mitizări şi mistificări, alimentate de decidenţii politici şi liderii culturali ai

diferitelor perioade istorice. Revendicarea acestui teritoriu de către autorităţile române şi bulgare, într-un context geopolitic complex, cu factori de putere cointeresaţi şi combatanţi, a determinat dezvoltarea a cel puţin două istoriografii, diametral opuse. Istoricii bulgari au încercat să demonstreze, prin orice tip de dovezi (istorice, demografice, arhitectural-religioase, etnografice), importanţa simbolică a acestei regiuni în formarea naţiunii bulgare. Românii, pe de altă parte, au marjat pe întâietatea istorico-mitică în Dobrogea nordică, pe continuitatea elementului românesc sub otomani şi dominanţa din punct de vedere numeric. În acest demers nu ne vom rătăci în labirintul disputei ideologice a istoriografiilor direct interesate[59] sau cointeresate (rusă, turcă), deoarece ne-am propus cercetarea unor elemente de patrimoniu imaterial tradiţional şi contemporan, momentul-cheie al cristalizării vieţii tradiţionale din acest teritoriu fiind începutul secolului al XIX-lea, după ieşirea de sub dominaţia otomană.

În perioada otomană, bulgarii au convieţuit alături de musulmani, români şi alte populaţii creştine. În mai multe etape, aceştia au emigrat şi s-au stabilit în sudul Basarabiei, atraşi de promisiunile ţariste. Rusia a implementat această politică de colonizare din mai multe considerente legate de necesitatea populării unor suprafeţe pustiite după retragerea tătarilor, de atragerea unor populaţii, de preferat slave, care să cunoască diferite meserii (tâmplărie, prelucrarea fierului, construcţii de corăbii) sau de suplimentarea veniturilor prin impozitarea populaţiei. Contele A.F. Langeron relatează, în jurnalul său, că în perioada Războiului ruso-turc din 1806-1812 bulgari din Dobrogea, însoţiţi de militari ruşi, s-au îndreptat spre Basarabia[60]. De asemenea, strămutări ale populaţiei, individuale sau de grup, s-au produs în urma abuzurilor trupelor militare turce, aflate în retragere. În anul 1809 sute de refugiaţi bulgari din Tulcea, Babadag şi Isaccea, dar şi din Varna sau Pazargik, au părăsit malul stâng al Dunării[61]. Operaţiunile de război din Balcani din 1828-1829 au generat un curent migrator spre Basarabia, pe cale maritimă sau terestră (NV Bulgariei – Dobrogea – Basarabia). În acest proces de tranzitare, o parte a etnicilor bulgari s-a stabilit în localităţi din microzona Lacului Razelm, astfel încât în 1850 aceştia se regăsesc în Caramanchioi (Sălcioara), Caugagia, Hamangia (Baia), Ciamurlia de Jos sau Casapchioi (Sinoe)[62]. Cele mai multe familii s-au stabilit în *kaza*-ua Babadag. După 1833 a avut loc o emigrare a bulgarilor din sudul Basarabiei spre zonele de origine din Bulgaria. O parte a acestora a rămas în satele pustiite în urma războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

Al.P. Arbore afirmă că bulgarii au locuit într-un număr însemnat în Dobrogea de la începutul secolului al XIX-lea. Aceştia formau aşezări compacte în Başchioi (Nicolae Bălcescu), Beidaud, Canlî-Bugeac (Lunca), Casimcea, Congaz (Rândunica), Ceamurlia de

---

[59] În privinţa disputei dintre istoricii români şi bulgari asupra paternităţii Dobrogei, Ion Bitoleanu afirmă în lucrarea *Istoria Dobrogei* (ediţia 1998) faptul că „istoricii din ambele ţări aduc numeroase şi temeinice dovezi în această privinţă, numai că – trebuie să vorbim în mod deschis – mişcarea naţională românească privea în chip firesc spre România, iar cea bulgară spre Bulgaria". Şi este normal până la urmă, ca într-o perioadă de efervescenţă a statelor naţionale să apară astfel de revendicări, inclusiv din punct de vedere istoriografic.

[60] Ivan Duminică, *Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1806-1856)*, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie, 2017, p. 35.

[61] *Ibidem*, p. 52.

[62] M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, 1904p. 327.

Sus şi de Jos, Potur (Panduru)[63]. Lj. Miletić enumeră localităţile dobrogene populate de bulgari *şicovţi*: Congaz/ Rândunica (veniţi din Ghebege lângă Varna sau din satul *sırt*[64] Cercovca, lângă Provadia), Cerna (din Dragoievo, Smiadovo şi Riş), Ceamurlia de Sus (din satele *sırt* Crivna, Ravna), Ceamurlia de Jos (din Dragoievo), Paşa-Cîşla/ Vişina (din Dragoievo, Smiadovo şi Riş) şi Sarighiol[65]. M.D. Ionescu remarcă că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea satele Beidaud şi Sarighiol erau locuite de bulgari. În anul 1850 Ciamurlia de Jos era o aşezare bulgărească, iar Caramanchioi, Camena, Cerna şi Eschibaba aveau în componenţa populaţiei o majoritate bulgărească şi câţiva turci. La Canlî Bugeac (Lunca) bulgarii au înlocuit populaţia tătărască după 1855. În Zebil bulgarii au venit în urma războiului Crimeei şi au emigrat înaintea războiului din 1877[66]. Stabilirea bulgarilor în oraşul Tulcea a fost condiţionată de dislocarea lor în urma războaielor ruso-turce, urmată de o aşezare temporară în Basarabia. Au format în oraş „mahalaua bulgărească", în partea estică a fostului liman fluviatil, delimitată de străzile Basarabi (astăzi Păcii), Mahmudiei, Potcovarilor şi Dragoş Vodă[67]. Mulţi dintre ei erau născuţi în Bolgrad, Filipopol, Tîrnova, Nicopole, Adrianopol, Şumla, Carlova sau Prislav[68]. După 1940, în urma Tratatului de la Craiova, are loc plecarea masivă a bulgarilor din regiune. Conform statisticii lui Kemilev din anul 1941, numărul bulgarilor din judeţul Tulcea, înscrişi pentru emigraţie la subcomitetele mixte depăşea 30.000: 2.185 din Babadag, 4.237 din Zebil, 3.530 din comuna Jurilovca, satele Lunca şi Vişina, 4.081 din Mihail Kogălnicenu, 1.257 din Tulcea, 131 din Sulina, 214 din Măcin, 3.893 din Ceamurlia de Jos, 3.689 din Cerna, 825 din Peceneaga, 4.188 din comuna Casimcea, 2.600 din Nicolae Bălcescu, 1.135 din Beştepe[69]. Etnicii bulgari au fost colonizaţi în Cadrilater. De exemplu, în satul Akkadiller/ Dulovo ajung familii din Tulcea, Congaz, Constanţa şi Techirghiol[70], iar în satul Belgun s-au aşezat bulgarii din Enichioi (Mihail Kogălniceanu). În acest proces istoric de strămutare nu au fost incluşi bulgarii care formau familii mixte. În acest sens, aducem în prim-plan următoarea mărturie: „Mama lu' socru-miu era bulgăroaică. Când a fost deportarea, ea a rămas, că era căsătorită cu român. Dar surorile ei au fost duse. Mult timp au păstrat legătura."[71].

Date demografice. În *Darea de seamă a judeţului Tulcea pe anul 1903* sunt consemnaţi statistic 21.402 bulgari pentru anul 1880, 21.851 în 1885, 24.671 în 1890, 24.668 în 1895 şi 26.617 în 1900[72]. În statistica lui M.D. Ionescu, în 1900 erau 26.174 bulgari, dintre care: 17.876 în plasa Babadag, 6.722 în plasa Tulcea, 1.473 în plasa Măcin

---

[63] Al.P. Arbore, „Informaţiuni etnografice şi mişcări de populaţiune în Basarabia sudică şi Dobrogea în veacurile XVIII şi XIX, cu specială privire la coloniile bulgăreşti din aceste regiuni", în *Analele Dobrogei*, Anul X, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1929, p. 24.

[64] Sat de podiş.

[65] Lj. Miletić, „Vechimea elementului bulgăresc în N.-E. Bulgariei şi în Dobrogea; Distribuţia actuală a Hârcoilor în N.-E. Bulgariei" (traducere de C. Brătescu), în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 2, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922, p. 205.

[66] . M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*. Bucureşti, 1904, pp. 366, 367, 369, 379, 384.

[67] Valentina Postelnicu, *Tulcea de altădată*, Ediţia a II-a, Tulcea, Editura Harvia, 2005, pp. 4, 6.

[68] DJAN, Fond Colecţia registre stare civilă, dosare 1-37/1879-1882.

[69] Milen Penerliev, „Severna Dobrudža kato čast ot B"lgarskoto kulturno-geografsko prostranstvo", în *Balkanite - ezik, istorija, kultura*, Vol. 5, Nr. 1, 2015, p. 392.

[70] Stanka Gheorghieva, „Priloženie na krajovskija dogovor/ 1940g./. Ozemljavane i odvorjavane na severnodobrudžanci i pridošlite po vreme na vojnata/1941-1945g./ tavrijski b"lgari v Dulovska okolija", în *NAUČNI TRUDOVE NA RUSENSKIJA UNIVERSITET*, vol. 51, seria 10, 2012, p. 63.

[71] Sursă orală: Valentina Bravu (n. 1980, Zebil), interviu: Al. Chiselev (2018, Tulcea).

[72] M. D. Ionescu, *op. cit.*, p. 905.

şi 103 în plasa Sulina[73]. După 1940 comunitatea se află în stare de disoluţie, în urma schimbului de populaţie dintre România şi Bulgaria, dar rămâne în memoria culturală a Dobrogei (costum bulgăresc, casa bulgărească, mahalaua bulgărească, plăcinta bulgărească). După Revoluţie, se produce un reviriment identitar, care chiar dacă nu este exprimat şi în recensăminte, are reverberaţii în reactualizarea unor date etnografice.[74]

An	**1930**	**1956**	**1966**	**1977**	**1992**	**2002**	**2011**
Număr	21865	388	220	123	127	61	23

Sursa: Institutul Naţional de Statistică

[73] *Ibidem*, p. 328.

[74] Chiselev A., *Dinamica tradiţiilor de peste an*, Ed. Exponto, Constanţa, passim.

3. Prezentarea geografică (forme de relief, vegetaţie, faună)

GAL Delta Dunării grupează în prezent comunele Beştepe, Nufăru, Mahmudia, Murighiol, Valea Nucarilor, Sfântu Gheorghe şi oraşul Sulina, suprapunându-se din punct de vedere geografic unităţilor Delta Dunării şi Dealurile Tulcei.

A) Delta Dunării

Aspecte geologice* şi *geomorfologice. Din punct de vedere geologic, teritoriul Deltei Dunării (incluzând aici şi Complexul lagunar Razelm-Sinoie) este situat în Depresiunea Predobrogeană, formată în orogeneza hercinică, la contactul dintre Platforma Nord-Dobrogeană (Epihercinică) şi Platforma Scitică (Moldovenească, Podolică-Rusă). Din punct de vedere geostructural aparţine Depresiunii Mării Negre.

Din punct de vedere genetic, Delta Dunării este formaţiunea cea mai tânără a reliefului României, formată în perioada cuaternară. Evoluţia acesteia este continuă, în timpurile istorice fizionomia deltei fiind complet diferită de cea din prezent. De exemplu, linia litoralului se afla în trecut mult mai la vest (între Chilia Veche şi Murighiol pe vremea lui Strabon, între Periprava şi Lacul Dranov în epoca bizantină etc.).

Din punct de vedere geomorfologic Delta Dunării reprezintă un relief de acumulare dezvoltat la gura de vărsare a Dunării în Marea Neagră.[75] Factorii principali ce au determinat apariţia şi dezvoltarea acesteia sunt: variaţia nivelului mării, curenţii, mareele şi valurile, pe de o parte, şi debitul de apă şi aluviuni transportat de râu în zona de vărsare, pe de altă parte. La aceste condiţii se asociază configuraţia reliefului submers, costier, marin.

Sub aspect morfologic, Delta Dunării este considerată o câmpie aluvială în formare, caracterizată printr-o hipsometrie redusă (ecart altitudinal de aproximativ 16 m).

Delta Dunării poate fi împărţită în două unităţi, diferenţiate genetic şi litologic: delta fluvială la vest şi delta fluvio-marină la est, delimitate de partea vestică a aliniamentului grindurilor Jibrieni – Letea – Ceamurlia – Caraorman – Crasnicol – Perişor.

Delta fluvială ocupă peste 65% din suprafaţa totală a deltei şi este împărţită în mai multe unităţi naturale cum ar fi: Depresiunea Sireasa, Depresiunea Şontea-Furtuna, Depresiunea Pardina, Depresiunea Matiţa-Merhei, Grindul Chilia, Grindul Stipoc, Ostrovul Tătaru, Ostrovul Babina, Ostrovul Cernovca, Depresiunea Litcov, Depresiunea Erenciuc, Depresiunea Roşca-Buhaiova, Lunca Tulcea-Murighiol şi Depresiunea Dranov-Dunavăţ. [76]

În delta fluvio-marină se întâlnesc zone cu relief pozitiv şi negativ dar, spre deosebire de prima subregiune, fundul depresiunilor este sub nivelul mării în cele mai multe cazuri.

---

[75] Gh. Romanescu, *Delta Dunării – privire geografică*, Iaşi, Ed. Glasul Bucovinei, 1995, p.195

[76] ***, *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*. studiu elaborat de ICPDD, ARBDD, ICPA Bucureşti (din România) şi RIZA (din Olanda), 1996, p. 51 - 53

Pe grindurile fluvio-marine mari (Letea, Caraorman, Sărăturile, Chituc), sub influenţa factorului eolian, s-a dezvoltat un relief de dune.

O altă unitate morfogenetică este Complexul lacustru Razim – Sinoe, grefat pe golful Halmyris.

Din punct de vedere morfogenetic, teritoriul Deltei Dunării este compus din următoarele forme şi microforme de relief:

1. *Grindurile fluviale* şi *arii de divagare fluvială* au rezultat din acţiunea de sedimentare a aluviunilor transportate de braţele fluviului, de gârle şi canale. Au o lăţime şi o suprafaţă redusă.

2. *Asociaţii de grinduri fluvio-marine* vechi şi actuale, rezultate în urma acţiunii combinate a fluviului şi a mării. Acestea sunt caracteristice deltei fluvio-marine şi sunt constituite din depozite nisipoase, cochilifere de natură litoral-marină. Ele sunt dispuse, în general, după o orientare N-S, cu arcuiri NNV-SSV sau NNE-SSE. Cele mai întinse asociaţii de grinduri fluvio-marine sunt: Letea, Caraorman, Sărăturile şi Chituc, urmate de Ivancea, Crasnicol, Perişor, Lupilor, Istria etc. cu o extensiune mai redusă. Insula Sacalin în formare, situată la sud-est de gura braţului Sfântu Gheorghe, face parte din seria cordoanelor litorale Crasnicol-Mocirla, care se va ataşa spaţiului deltaic prin translaţia spre vest determinată de acţiunea valurilor.

3. *Arii depresionare colmatate şi slab colmatate, mlăştinoase sau lacustre din delta fluvială*, *de natură fluvio-lacustră/lagunară*. Acestea ocupă cea mai mare suprafaţă din delta fluvială, unde peste 60 % sunt terenuri ocupate de mlaştini, în care creşte o vegetaţie abundentă de stuf şi cca 20 % sunt suprafeţe acoperite permanent de apă, reprezentând lacurile.

4. *Arii depresionare colmatate şi slab colmatate, mlăştinoase sau lacustre (lacuri) de natură lacustră-lagunară/marină din delta fluvio-marină*. Depozitele deltaice de suprafaţă, specifice ariilor depresionare dintre grindurile (cordoane litorale) marine, acoperă depozite predominant nisipoase de origine marină.

5. *Arii cu dune de nisip pe grindurile fluvio-marine*, formate sub acţiunea vânturilor dominante din nord şi nord-est (Letea, Sărăturile, Caraorman şi Chituc). Cota maximă a dunelor pe grindul Letea este de +13 m, iar pe grindul Caraorman de +7 m.

6. *Martori de eroziune* – porţiuni ale uscatului predeltaic.

Hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate. Pe teritoriul Detei Dunării resursele acvatice pot fi clasificate în ape curgătoare şi ape stagnante[77].

Sub raport hidrologic, apele curgătoare (naturale sau antropice) sunt incluse în următoarele categorii:

- arterele hidrografice principale (braţele Chilia, Sulina şi Sfântu Gheorghe),
- canale şi gârle (Canalele Vătafu, Ivancea, Buhaz, Dranov, Lejai, Gârlele Busurca, Împuţita etc.)

Apele stagnante includ lacurile, apele costiere, lagune conectate la mare (Sinoe şi Zătonul Mare) şi golfurile parţial închise.

---

[77] P. Gâştescu, *Harta Deltei Dunării, sc. 1 :150 000 cu text explicativ în română şi engleză*, Bucureşti, Ed. GIPO, 2004, p. 17.

Lacurile constituie o categorie morfohidrografică importantă în ansamblul deltei. În urma inventarierii acestora, înainte de 1980 a rezultat un număr de 668 lacuri, însumând 31262 ha, adică 9,28 % din suprafaţa deltei. După acţiunea de desecare a lacurilor din amenajările agricole Pardina şi Sireasa, numărul acestora s-a redus la 479 (lacuri mai mari de 1 ha), iar suprafaţa la 25794 ha, adică 7,82 % din suprafaţa deltei. Principalele lacuri din acest areal sunt: Roşu, Roşuleţ, Lumina, Dranov, Dunavăţ I şi Dunavăţ II.

Terenurile mlăştinoase, acoperite cu apă, în funcţie de nivelul Dunării, şi de vegetaţie palustră, sunt situate între – 0,5 şi 1 m, ocupând ariile din jurul lacurilor şi complexelor lacustre.

Apele marine costiere corespund platformei continentale marine, până la izobata de 20m.

Meleaua este un golf parţial închis, în această categorie intrând meleaua Sfântu Gheorghe şi golful Musura.

Clima din Delta Dunării este de tip temperat continental, prezentând însă trei influenţe exterioare, ca urmare a poziţiei de tranziţie a deltei între uscatul continental limitrof (în nord, vest şi sud) şi Marea Neagră (în est): influenţele continentale, pontice şi cele ale aerului în advecţie.

Datorită complexităţii suprafeţei active (suprafeţe întinse de apă şi vegetaţie palustră, cordoane marine din nisip) la nivelul deltei pot fi determinate variate topoclimate: topoclimatul braţelor Dunării (datorită circulaţiei apei, are cele mai mici valori termice), topoclimatul gârlelor (cu temperatura apei ceva mai mare, în funcţie de gradul de eutrofizare), topoclimatul lacurilor mici (cu albedou mic şi temperaturi mari), topoclimatul lacurilor mari (cu inversiuni de temperatură mai intense în sectorul central), topoclimatul grindurilor fluvio-marine, cu păduri de stejar şi alte foioase (cu izotermii sau inversiuni de temperatură), topoclimatul grindurilor cu vegetaţie arenicolă (cu procese rapide de încălzire şi răcire), topoclimatul ostroavelor (mai umede şi cu temperaturi moderate), topoclimatul de mlaştină, de plaur (umezeală foarte mare şi circulaţie redusă a aerului), topoclimaturi antropice (al aşezărilor rurale, al amenajărilor piscicole, al amenajărilor silvice)[78].

Solurile din Delta Dunării sunt tinere, puţin fertile, multe în formare, procesul de pedogeneză fiind într-o fază cu totul incipientă. Aceste soluri s-au format şi evoluat până la un punct, într-un regim de inundabilitate ciclică, ele fiind caracterizate de hidromorfie, dominând în general solurile gleice. Variaţia în timp şi spaţiu a regimului hidrologic a dus la formarea următoarelor tipuri de soluri: soluri aluviale, psamosoluri, gleisoluri şi gleisoluri histrice, limnisoluri (sedimente lacustre), soluri bălane salinizate, solonceacuri şi soluri turboase.

Din cauza fertilităţii scăzute a solurilor, unele chiar improprii agriculturii (solurile salinizate), ariile cultivate relativ restrânse necesitau folosirea îngrăşămintelor naturale (gunoi de grajd) sau alternanţa culturilor pentru îmbogăţirea solului cu substanţe utile.

---

[78] Al. Sabin Bădărău, *Habitate* în *Catalogul habitatelor, speciilor şi siturilor – Natura 2000 în România*, Bucureşti, Ed. Exclud Prod, 2013, p.23-44

În arealul deltaic, până în prezent, au fost inventariate 1642 specii de plante şi 3768 specii de animale, dintre care circa 1530 specii de insecte, 70 specii de melci, 190 specii de peşti, 16 specii de reptile, 8 specii de broaşte, 325 specii de păsări şi 34 specii de mamifere.

Un număr relativ mare de specii de plante şi animale, frecvente aici, sunt rare în alte zone. Amintim dintre plante – endemitele *Centaurea pontica* şi *Centaurea jankae*, volbura de nisip (*Convolvulus persicus*), dintre insecte: fluturii iris (*Apatura metis*, *Rhiparioides metelkana, Catocala elocata, Arctia villica, Thersamonia dispar*), dintre coleoptere - nasicornul (*Oryctes nasicornis*), mantodeul *Empusa fasciata* şi ortopterul *Saga pedo*, dintre amfibieni, brotăcelul (*Hyla arborea*). Păsările sunt bine reprezentate, unele protejate (pelican comun şi pelican creţ, lebăda cucuiată, egreta mare şi egreta mică, stârcul galben, stârcul lopătar, avoseta, piciorongul, raţa cu perucă, gâsca cu gât roşu).

Vegetaţia Deltei Dunării este adaptată structurilor morfologice şi morfohidrografice şi poate fi clasificată în următoarele categorii:

- *Vegetaţia acvatică din ghioluri, bălţi şi japşe*: submersă (brădişorul, cosorul, broscăriţa, sârmuliţa, ciuma apelor), plutitoare fixată (nufărul alb, nufărul galben, ciulini, limba broaştei, săgeata apei, rizac), plutitoare nefixată (lintiţa, peştişoara, iarba broaştei, mătasea broaştei), emersă (stuf, papură, pipirig).
- *Plaurul* este o formaţiune specifică stufăriilor masive, fiind un strat gros de 1-1,6m, format dintr-o împletitură de stuf şi de rădăcini ale altor plante acvative în amestec cu resturi organice şi de sol.
- *Vegetaţia halofilă* este adaptată solurilor salinizate: Salicornia herbacea, Suaeda maritima, Juncus maritimus, Platago maritima, Agrostis alba, Trifolium fragiferum.
- *Vegetaţia psamofilă* (de dune): la baza dunelor (pipirig, răchitan), pe pante (rogoz de nisip, secară sălbatică), pe partea superioară a dunei (orzul de nisip, volbura de nisip, zârna, vanilia sălbatică, cârcelul)
- *Vegetaţia pajiştilor de stepă nisipoasă* este reprezentată de Festuca bekeri, Secale sylvestris, Carex colchica
- *Pădurile*: zăvoaie de salcie în amestec pe grindurile fluviale şi ostroave, păduri de stejar în amestec, pe grinduri maritime înalte, plantaţii de plop pe grinduri fluviale.[79]

Delta Dunării adăposteşte o ***faună*** variată, ce necesită zone speciale de conservare. Etnomofauna este una dintre cele mai variate din ţară, curpinzând specii endemice, rare sau vulnerabile.

Efemeropterul *Palingenis longicauda* (numită popular *rusalie*) este din ce în ce mai rar observat în deltă, deşi anterior specia a fost extrem de abundentă pe tot şenalul Dunării (pescarii foloseau în mod obişnuit larva ei drept momeală pentru pescuit).

[79]Al. Sabin Bădărău, *Plante* în: *Catalogul habitatelor …*,2013, p. 58-64

Dintre reptile se remarcă subendemitele *Lacerta agilis euxinica* (şopârla de câmp), dar şi specii vulnerabile precum *Coronella austriaca austriaca* (şarpele de alun), *Vipera ursinii renardi* (vipera de stepă).

În apele deltei trăiesc 44 specii de peşti, exclusiv dulcicole: ştiucă, lin, roşioară, văduviţă, mreană etc., 58 specii exclusiv marine: şprot, hamsie, stavrid, calcan, lufar, rândunică de mare etc. şi 31 specii eurihaline, atât în ape dulci, cât şi salmastre, guvizi, morun, nisetru, păstrugă, scrumbie de Dunăre, cambulă etc.

Din cele 375 specii de păsări existente în România, 325 trăiesc pe teritoriul Rezervaţiei Biosferei Delta Dunării. Dintre acestea, 166 specii cuibăresc în acest teritoriu, majoritatea fiind oaspeţi de vară, care toamna părăsesc rezervaţia, stabilindu-se pentru hrănire în teritoriile sudice mai calde (mediteraneene şi africane), urmând să se reîntoarcă în lunile martie şi aprilie, precum pelicanul comun şi cel creţ, barza albă, rândunele şi lăstuni, majoritatea stârcilor, dumbrăveanca, prigoria.[80]

Rezervaţia Biosferei Delta Dunării. Delta Dunării a intrat în patrimoniul mondial al UNESCO în 1991 şi este clasificată ca rezervaţie a biosferei la nivel naţional în România şi ca parc naţional în taxonomia internaţională a IUCN (*International Union for Conservation of Nature*). Constituirea în anul 1990 a Rezervaţiei Biosferei Delta Dunării, cu autonomie proprie şi prin sprijinul financiar al multor organizaţii internaţionale, a făcut ca turismul să aibă alt statul şi să fie încurajat cel în sistem organizat, care valorifică mai bine infrastructura turistică existentă şi reduce cel mai mult formele de poluare ce pot apare în cazul individual, mai greu de controlat.

R.B.D.D. deţine în momentul de faţă un triplu statut internaţional: rezervaţie a Biosferei, sit Ramsar (zonă umedă de importanţă internaţională) şi sit al Patrimoniului mondial natural şi cultural. În anul 2000, datorită stării favorabile de conservare, Consiliul Europei a acordat R.B.D.D. diploma europeană. Rezervaţia Biosferei reprezintă un teritoriu ocrotit care conservă integralitatea, funcţionalitatea şi alte însuşiri naturale ale ecosistemelor naturale, care prin prezenţa lor contribuie la regenerarea continuă a resurselor fundamentale ale biosferei şi în care populaţia reprezintă o componentă integrantă.

B) Dealurile Tulcei reprezintă cea mai întinsă şi cea mai joasă regiune a Podişului Dobrogei de Nord, cu o altitudine medie de numai 64 m. Aproximativ 88% din suprafaţa acestora este sub 100 m, doar 0,04% din suprafaţă atingând 200-270 m.

Dealurile Tulcei intră în contact direct spre nord cu Lunca şi Delta Dunării (printr-o denivelare tectono-erozivă ce urmăreşte falia Sfântu Gheorghe – Tulcea – Galaţi), iar în sud cu complexul lacustru Razelm şi cu treapta mai înaltă a Podişului Babadag, care le domină clar între localitatea Nicolae Bălcescu şi gura de vărsare a Taiţei. Limita vestică cu Podişul Niculiţel urmăreşte falia Isaccea-Posta-Nalbant iar spre est, Dealurile Tulcei se termină prin platoul Dunavăţ, care se înalţă faţă de câmpia deltaică a Dranovului prin maluri abrupte de loess doar cu 15-25 m.

Morfologic, caracteristica reliefului o constituie insularitatea masivelor deluroase cu altitudine relativ mică (sub 250 m), extinderea mare a câmpiilor de pedimentaţie

[80] *Ibidem*, p. 78,81,88-90

acoperite de loess, care pătrund mult, sub formă de golfuri, în interiorul dealurilor, dar şi scăderea altimetrică în dublu sens, spre sud către Valea Taiţei şi laguna Razelm şi spre est, prin peninsula Dunavăţ, către câmpia deltaică a Dranovului, de la 200-220 m până la 10-30 m[81].

În cadrul Dealurilor Tulcei se conturează două mari trepte de relief: dealurile şi platourile relativ înalte, grupate în partea nordică şi centrală şi platourile joase şi câmpiile, mult extinse în estul, sudul şi sud-vestul Dealurilor Tulcei.

a) Dealurile şi platourile relativ înalte, cu altitudini între 130 şi 200 m, se găsesc în partea nordică şi centrală a Dealurilor Tulcei, individualizându-se Dealurile Parcheş-Malcoci şi Colinele Beştepe-Cairacele, situate pe latura dunăreană şi Colinele Uzum-Găvanele, situate în partea centrală.

- *Dealurile Parcheş - Malcoci* sunt mult mai extinse şi unitare. Culmea principală are aspectul unui platou uşor ondulat, cu multe înşeuări largi ce separă înălţimile dominante, cu aspect de cupolă, ale căror altitudini se menţin între 150 şi 200 m – Stânca Mare (205 m), Movila Săpată (225 m), Cartalu (159 m), Câşla (179 m), Mineri (179 m), Marca (207 m), Malcoci (152 m). Aproape întregul ansamblu colinar este alcătuit din calcare şi marno-calcare triasice. Din culmea principală, bine netezită şi relativ uniformă, se desprind spre nord culmi secundare înguste.
- *Colinele Beştepe - Cairacele* sunt cuprinse între aliniamentele Malcoci-Valea Nucarilor şi Culoarul Beibugeacului, dintre Murighiol şi Sarinasuf. Cea mai mare parte a acestei subunităţi corespunde unui întins platou alcătuit din două trepte diferenţiate altimetric: platoul Prislop-Tăuşan (120-130 m), dominat de vârful Beilia Mare (201 m) şi platoul Cairacele-Duna (50-80 m), drenat de văile Beştepe şi Marcului şi dominat spre nord de culmea Beştepeului (242 m).
- *Colinele Uzum - Găvanele* se situează în partea centrală a Dealurilor Tulcei, unde domină prin înălţimile lor de 100-220 m (Redi -205 m, Uzum - 223 m, Pietriş - 170 m, Furca Dealurilor - 168 m, Găvana Mare - 167 m, Dealul Pietros - 206 m) regiunile mai coborâte şi mai netede din vest (Depresiunea Nalbant), sud (Câmpia Sarichioi) şi est (Câmpia şi golful depresionar Agighiol-Valea Nucarilor).

b) Platourile joase şi câmpiile formează cea mai mare parte a Dealurilor Tulcei, ele constituindu-se ca trepte de relief mai coborâte (2-150 m) ce mărginesc dealurile şi platourile mai înalte din regiunea centrală şi nordică. Aceste trepte de relief, diferenţiate altimetric şi genetic, se regăsesc, cu ponderi diferite, în toate subunităţile sudice şi estice ale Dealurilor Tulcei: Câmpia fluvio-lagurană, Câmpia şi golful depresionar Agighiol-Valea Nucarilor, Câmpia Sarinasuf, Culoarul Beibugeacului şi Platoul Dunavăţ.

- *Câmpia fluvio-lagunară* se desfăşoară în nordul lacurilor Babadag şi Razelm, prezentând un relief jos, cu altitudini de 2-60 m, alcătuit dintr-o asociere de platouri tabulare sau uşor înclinate şi câmpii joase, litorale, toate acoperite cu loess. În cadrul acestei trepte marginale pot fi conturate mai multe sectoare ale căror caracteristici relevă complexitatea lor morfogenetică.

[81] P. Coteţ, *Geomorfologia României*, Bucureşti, Ed. Tehnică, 1973, p. 161

- *Câmpia şi golful depresionar Agighiol - Valea Nucarilor* formează un sector mai complex. În partea de sud se dezvoltă o treaptă marginală mai joasă (3-20 m), fragmentată de depresiunile lacustre Agighiol şi Calica. Spre nord, câmpia marginală pătrunde în lungul văilor Agighiol şi Nucarilor sub forma unui golf depresionar, ale cărui pedimente laterale, acoperite şi ele cu loess, ajung la altitudini de 60-100 m. Acestea fac racordul cu dealurile mai înalte ce delimitează golful depresionar spre vest, nord şi est.
- *Câmpia Sarinasuf* este cel mai jos compartiment din cuprinsul câmpiilor marginale din partea de sud a Dealurilor Tulcei, altitudinile sale menţinându-se între 2 şi 20 m.
- *Culoarul Beibugeacului* se află în vestul câmpiei litorale, între Murighiol şi Sarinasuf, care se constituie ca o regiune mai coborâtă (7-10 m) prin care sunt legate între ele cele două mari unităţi: Delta Dunării, în nord, şi Razelmul, în sud. Gh. Munteanu Murgoci (1912), care îl semnalează pentru prima dată, l-a considerat un vechi braţ al Dunării ce se dirija către golful Razelm, iar Platoul Dunavăţului, rămas izolat în partea sa estică, a fost identificat cu insula Peuce, amintită de Herodot. În schimb, C. Brătescu (1928, p. 23) l-a interpretat ca fiind „un vechi braţ de mare care izola de restul Dobrogei micile coline din capătul peninsulei Dunăvăţul”[82]
- *Platoul Dunavăţului* formează extremitatea estică a Dealurilor Tulcei şi are aspectul unei peninsule încadrate de depresiunile fluvio-lacustre ale Deltei Dunării şi lacului Razelm, faţă de care se delimitează prin denivelări de 20-40 m. Altitudinile absolute au valori de 10-15 m, la contactul cu depresiunile lacustre şi deltaice, şi 45-75 m, în colinele situate pe latura nordică (alcătuite din calcare triasice – Murighiol, 75 m, Dunăvăţul de Sus, 51 m) şi sudică (formate din calcare jurasice – Cetatea Japorojeni, 75 m).

Hidrografie, climatologie, pedologie, biodiversitate . Din punct de vedere ***hidrogeologic***, cele mai răspândite ape subterane cantonate stratele freatice la adâncimi între 5 – 20 m, atât în zonele depresionare, cât şi în cele de câmpie, mai ales la est. În depozile loessoide, apele sunt la adâncimi mai mari şi prezintă debite mici (0,7 – 1 l/s). Apele de suprafaţă cuprind râuri cu regim permanent şi „derele” (văi cu scurgere temporară) şi lacuri (limanuri fluviatile şi maritime şi iazuri). Dintre limanurile fluvio-maritime, cele mai cunoscute sunt Babadag şi Ceamurlia, Calica şi Agighiol.

Clima arealului se încadrează în regimul temperat cu continentalism accentuat: verile sunt secetoase, iar iernile geroase şi uscate. Temperatura medie anuală este cuprinsă între 10,5° - 11°C, iar precipitaţiile sunt reduse, în general sub 500 mm anual. Dealurile Tulcei sunt dominate de două tipuri climatice principale: cel de stepă – silvostepă şi cel de pădure. Primul înconjoară această unitate ca o centură, al doilea se găseşte în interior. Diferenţa dintre cele două este dată în principal de precipitaţii şi secundar de temperatură. În climatul de stepă cad anual între 350 – 500 mm apă, în cel de pădure peste 500 mm. Diferenţele temperaturilor medii anuale dintre cele două

[82] C. Brătescu, *Pământul Dobrogei…*, p. 23

climaturi sunt e cel mult 1º C (valorile medii anuale sunt 11 º C pentru stepă-silvosptepă şi 10 º C pentru pădure). Diferenţierea climatică este impusă de creşterea reliefului în altitudine.

Local, pe fondul climatului general, apar numeroase ***topoclimate*** elementare locale: de culmi deluroase (principale şi secundare), de depresiune, de culoar de vale şi luncă, de culturi agricole (irigate şi neirigate), de pădure, al aşezărilor umane, etc.

Vegetaţia este reprezentată de pădure, înconjurată de stepă şi silvostepă.

Din punctul de vedere al provenienţei, se remarcă abundenţa speciilor continentale şi submediteraneene, alături de care apar şi specii de origine tauric-caucaziene.[83]

Stepa acoperă marginile podişului. Asociaţiile dominante sunt cele compuse din Festuca valesiaca, Stipa capillata, stipa lessingiana.

Silvostepa este alcătuită din pâlcuri de pădure submediteraneană, în care apare stejarul pufos (pe Beştepe şi pe Denis Tepe), carpenul oriental, tufe de păliur, specii de zizif, scumpie şi piersic sălbatic. Apar şi specii ierboase caracteristice stepei dobrogene precum: macul (*Papaver rheoas*), dediţeii (*Anemone pulsatilla*, *Adonis vernalis*) şi stânjenelul (*Iris pumila*).

În zona de contact dintre pădure şi silvostepă apar tufişuri dese de corn, afin, păducel şi vişin turcesc. Din punct de vedere **faunistic**, acest în acest areal se întâlnesc elemente caracteristice întregii Dobroge. Se mai găsesc: pajura (*Aquila imperialis*), hoitarul (*Neophron percnopterus*), vulturul codalb (*Haliaetus albicilla*).

Rezervaţii naturale. Necesitatea protejării unor elemente floristice, faunistice şi/sau geologice rare sau vulnerabile a determinat înfiinţarea unor rezervaţii naturale.

Rezervaţia geologică Agighiol este o arie de interes natural de importanţă geologică, paleontologică şi floristică. Aria naturală conservă versanţi calcaroşi de înălţimi reduse, pajişti cu vegetaţie de stepă localizate în sud-estul Dealurilor Agighiolului, adăpostind resturi de faună fosilă (amoniţi, crustacee) atribuite triasicului mijlociu.

Rezervaţia naturală Dealurile Beştepe constituie una dintre ariile protejate în care sunt întâlnite pajişti stepice pe substrat calcaros sau silicios.

4. Aşezări, arhitectură, arhitectura locuinţei (interior) – structura aşezărilor, trame stradale, tipuri de gospodării, planimetrii, elevaţii de locuinţe, descrierea arhitecturii balcanice, a caselor locuite de bulgari la începutul secolului al XX-lea.

Pe teritoriul GAL Delta Dunării, bulgarii s-au aşezat şi au convieţuit alături de alte grupuri etnice în arealuri propice practicării agriculturii, legumiculturii şi creşterii animalelor, conturându-se astfel microzona Dealurilor Tulcei şi lacului Razelm (Agighiol, Beştepe, Sarinasuf ş.a.).

---

[83] N. Doniţă, D. Ivan, *Vegetaţia Dobrogei, Deltei Dunării şi complexului lagunar Razelm*, în: vol. *Vegetaţia României*, Bucureşti, Ed. Tehnică Agricolă, 1992, p 82-100

Localităţile în care au locuit aceştia aparţin categoriei de sate adunate, cu gospodăriile aşezate în mod compact. În funcţie de condiţiile oro-hidrografice, apar elemente de discontinuitate. Dispunerea loturilor cu latura mică la stradă a determinat dezvoltarea gospodăriei în aliniament sau în formă de „L". Apar şi orientări cu faţada principală la trama stradală, în funcţie de microformele de relief, dominanţa direcţiei vântului sau raportul umbrire-insolare.

Cel mai răspândit tip de locuinţă construită sau locuită de bulgari este cel cu tindă centrală[84] şi două camere („soba") dispuse simetric, cu prispă la faţadă, cu sau fără beci dedesubt. În acest sens, cercetătoarea Bagra Georgieva a constatat că „cea mai răspândită este compoziţia planului cu trei încăperi, care constă dintr-o încăpere cu vatră, unde se adună toţi membrii familiei, şi două camere."[85] O variantă aparte o constituie casa cu două camere, tindă centrală şi balcon deschis, care iese în afara planului. Casele bulgăreşti din Dobrogea de Nord, construite după 1913 sunt cu trei încăperi cu acoperire pe întreaga prispă şi chiar pe balcon.[86]

Arhitectura locuinţei, dar şi a celorlalte construcţii din cadrul gospodăriei, este condiţionată de materiile prime folosite (lutul, piatra, lemnul, stuful), dar şi de condiţiile de mediu (gerurile şi căldurile mari) şi nu în ultimul rând, de peisajul specific dobrogean în care se integrează armonios. Ea se integrează în ceea ce etnografii numesc *arhitectura de pământ*. Astfel, arealul locuit de bulgari se înscrie unei zone în care s-au folosit ca tehnici constructive predominante ceamurul şi chirpicii.

Temelia caselor era din piatră legată cu ceamur sau din blocuri de piatră cioplită. Spaţiul din interiorul temeliei, de sub casă, era completat cu umplutură de pământ. Unele case, de regulă cele batrâneşti, aveau temelia foarte mică. Peste temelia din piatră se clădeau pereţii din ceamur sau din chirpici. Când pereţii se făceau din ceamur se puneau cam cinci rânduri successive, la anumite interval de timp, pentru a se usca. Ceamurul era lutul amestecat cu apă şi paie vechi, călcat cu picioarele de către oameni, uneori folosindu-se şi animalele. „Făceam boţuri cu mâna şi le duceam la maistru", ne povesstesc bătrânii satelor. Chirpicii se făceau din aceleaşi material ca ceamurul şi se puneau în tipar de scândură numit „chirpicar", lăsând apoi să se usuce la soare. Când pereţii se zideau din chirpici cu liant de lut, se punea câte un rând de ceamur la temelie şi la terminarea pereţilor. La o casă cu două camere şi tindă centrală se foloseau cam 1300 chirpici. După ce pereţii erau gata uscaţi, se punea grinda cu „podele" şi se măcăsuiau căpriorii. Între podele se aşeza stuf şi se lipea cu lut amestecat cu paie în pod şi cu lut amestecat cu pleavă la tavanul din interiorul casei. Finisarea pereţilor se făcea prin aplicarea a două straturi de lipeală: primul din lut galben amestecat cu paie mărunte sau cu pleavă, iar cel de al doilea din lut galben amestecat cu bălegar după care urma zugrăvirea.

Învelitoarea la casă era făcută de meşteri specializaţi care măcăiau căpriorii de brad, băteau leţurile la un interval de 0,80 m şi acopereau cu stuf. Cam la jumătatea

[84] În tindă se găseşte „bagea"-ul cu vatra şi soba bulgărească (oarbă).

[85] Bagra Gheorghieva, *Dobrudzha. Etnografski, Folklorni i Ezikovi Prouchvanija*, Sofia, 1974, p. 136.

[86] *Ibidem*, p. 137.

înălţimii căpriorilor perechi se află câte un scaun pentru mărirea rezistenţei acestora. Scaunul este alcătuit din doi popici şi o contrafisă în capătul acestora, puncte în care se sprijină căpriorii. Casele acoperite cu stuf se făceau în două ape, cu două funduri din scândură. Când se învelea „nemţeşte intrau cam 300 maldări (0,40 m grosime). Pentru acoperitul cu stuf se folosea şi tehnica denumită „ruseşte", iar uneori şi tehnica mixtă, îmbinând cele două tehnici, „ruseşte" şi „nemţeşte". La intersecţia celor două ape se punea "coama împletită" din stuf. Casele vechi, cu două camera, tindă central şi balcon în faţă aveau şi balcoanele acoperite cu stuf, în două ape, la fel ca şi casa. Ulterior, case au fost învelite cu tablă şi alte materiale.

Gospodăriile tradiţionale aveau curţi mari, în unele cazuri armanul pentru treieratul cerealelor păioase ocupa o bună parte din suprafaţa gospodăriei. Grădina de flori din faţa casei, grădina de legume şi de zarzavat, pomii fructiferi, curtea pentru păsări şi ocolul pentru animale, împreună cu casa şi toate construcţiile anexe completau armonios gospodăria.

Cele mai numeroase sunt cele cu planul în forma literei "L" Pe una din laturi se află casa, iar pe cealaltă anexele. Acest tip de gospodărie se întâlneşte în două variante locale: cu anexele lipite de casă şi cu anexele separate. În raport de casa cu două camere, tindă centrală, prispă şi balcon, anexele erau dispuse astfel: spre stradă, oblic cu planul casei se află ataşată o magazie şi o bucătărie de iarnă cu două camere; în partea opusă se află o altă magazie cu beci, saivanul, samalâcul şi damul. Majoritatea gospodăriilor au avut de suportat o serie de modificări datorită restrângerii curţilor, dispariţiei armanului, micşorării numărului anexelor precum şi a schimbării destinaţiei unora dintre acestea.

Pentru a-şi păstra gospodăriile curate, în structura lor a fost delimitat spaţiul destinat adăpostirii şi creşterii animalelor de spaţiul destinat casei, locuirii. Acareturile sunt în aşa fel dispuse încât împreună cu casa să închidă spaţiul gospodăriei, rămânând în mijloc un spaţiu destul de mare (cel aferent casei, mai mic, cel aferent construcţiilor gospodăreşti destinate animalelor, mult mai mare). În general, după cooperativizare, în absenţa animalelor, căruţelor şi uneltelor agricole, spaţiul oborului/curţii s-a folosit pentru cultivarea zarzavaturilor, s-au plantat pomi fructiferi şi chiar viţa de vie.

Intrarea în gospodărie se face printr-o poartă şi/sau chiar două, o portiţă pentru intrarea pietonală prin curte spre casă şi o poartă mai mare pentru intrarea cu căruţa şi animalele, în oborul vitelor. Împrejmuirea este realizată pe două laturi din nuiele împletite, iar la faţădă gardul este din piatră şi scândură.

Principala construcţie în jurul careia sunt grupate anexele gospodăreşti este casa. Amplasarea ei în curte determină organizarea spaţiului, legături funcţionale cu celalte anexe ale gospodăriei şi în mod special cu drumul. Majoritatea caselor sunt orientate cu latura mica spre uliţă, având curtea în faţă, iar anexele în continuare spre fundul curţii şi lateral. În acest caz, între casă şi gardul de la drum, se află grădiniţa de flori care, uneori, se întinde şi în faţa casei. O situaţie aparte o au casele amplasate pe colţurile de la intersecţiile drumurilor. În funcţie de orientarea acestor căi de acces faţă de punctele cardinal, unele dintre aceste locuiţe sunt amplasate cu ambele faţade de stradă, altele dispuse cu spatele la stradă.

În ceea ce priveşte tipologia caselor ţărăneşti tradiţionale, cel mai răspândit tip este casa cu două camere şi tindă centrală. Acest tip de casă are prispa pe două laturi şi balconul (pridvorul) amplasat în faţa tindei central. Cele două încăperi sunt numite de către localnici „case" , „casa de la vale", „casa de la deal", „casa de ţinut" şi „casa mare". La casele vechi se remarcă dimensiunile mari ale celor două camere (6/5 şi respectiv 6/6 m). Când la acest tip de casă i s-au mai adăugat în continuare sau lateral (în unghi drept) alte încăperi, s-au creat variante ale aceluiaşi tip.

O a doua categorie de case este aceea care are în plan un „intrând", sau „tindă retrasă", „balcon interior", „prispă retrasă". Asuprea acestei case specialiştii s-au pronunţat că este specifică Dobrogei.[87] Acest tip de locuinţă este întâlnit cu variantele:

- retragerea fără stâlpi a tindei înguste, având grindă pe linia faţadei;
- prispă cu arc pe care se sprijină acoperişul; partea din faţă a tindei este prevăzută cu stâlpi de lemn sau de zidărie.

Credem că ne aflăm în faţa unei variante a casei cu două camere şi tindă centrală, la care, prin retragerea tindei s-a creat un mic balcon sub formă de intrând, la fel cum prin extindere în faţa tindei se crează un nou spaţiu, denumit balcon.

Cele mai multe case au prispe pe faţada principală şi pe una din faţadele laterale, balcon în faţa tindei şi fronton triunghiular, susţinut pe patru stâlpi din lemn. La unele case prispa ajunge la o înăţime de 1,10 m; accesul în casă se făcea pe scara de piatră aşezată perpendicular pe prispă sau pe partea lateral a balconului. Majoritatea caselor au prispă liberă şi balcon liber, prevăzute cu stâlpi, ancoraţi de prispă şi de grinda de sub streaşină prin intermediul capitelurilor.

În simplitatea caselor se întâlneşte o anumită doză de decor. Din punct de vedere cromatic, albul pereţilor, precum şi lemnăria de la ferestre, uşi, stâlpi, pazie sunt înviorate de culori albastre, verzi etc. Uneori brâiele de la faţadă, zugrăvite colorat (gri, negru, albastru, verde) protejează albul pereţilor din zona de contact cu prispa. La casa tradiţională frontoanele sunt impodobite cu "înfloriturі" formate din unul sau două rânduri de traforaje, aplicate pe toate cele trei laturi. Stâlpii de la prispă şi de la balcon au rolul de a sprijini streaşina şi balconul. Ei sunt ancoraţi de grindă de sub streaşină sau de capetele căpriorilor prin intermediul unor capiteluri de lemn decorate cu tăieturi, profiluri şi forme care uneori se aseamană cu capete de cai. Un alt spaţiu decorativ unitar este grilajul de la prispă şi de la balcon care uneşte stâlpii şi leagă prispa într-un joc continuu şi uniform de scânduri traforate. În partea superioară a ancadramentului unor ferestre se întâlnesc, uneori, ornamente obţinute din tăietură cu ferăstrăul.

La casele noi, ca urmare a influenţei decoraţiei arhitecturii urbane, au apărut ornamente din tencuială şi zidărie. Stâlpii sunt zidiţi, cu capiteluri, cu ornamente la bază. Ei susţin arcadele trilobite ale balconului tindei retrase. La colţurile casei se întâlnesc profiluri realizate din tencuială.

Principalele ocupaţii tradiţionale ale locuitorilor din GAL fiind agricultura şi creşterea animalelor, rezultă că anexele gospodăreşti trebuiau să răspundă

[87] ***, *Arhitectura populaţiei românească . Dobrogea*, Bucureşti , 1957, p. 26.

principalelelor activităţi economice. Construcţiile anexe cu ar fi: porumbarul, hambarul şi magazia erau legate de activităţiile agricole şi de ramurile agriculturii. Grajdul, damul, samalâcul, saiaua, curnicul sunt construcţii destinate creşterii animalelor. Fiecare gospodărie are construcţii anexe destinate preparării hranei (bucătării de vară, de iarnă, cuptoare) şi spaţii special amenajate pentru depozitarea şi păstrarea alimentelor pe timp de iarnă (beciuri, magazii).

Vechile hambare şi coteţe erau împletite din nuiele. Atunci când se foloseau chirpicii, pentru a ridica un dam şi un samalâc, sub acelaşi acoperiş, se foloseau 1600 de bucăţi. Acoperişul în patru ape avea creasta împletită din stuf; pentru învelitul cu stuf se foloseau aceleaşi tehnici cala casă: învelit „ruseşte" , „nemţeşte" sau mixte.

Beciurile construite sub locuinţe, cu pereţii din piatră zidită, aveau de regulă hrubă. Porumbarul se făcea de regulă de lemn, se înveleau cu stuf sau coceni. Grajdul se construia de asemenea din ceamur, având uneori în pereţi zidite şi pietre. Acoperişul în patru ape avea creasta împletită din stuf.

Bucătăria de vară, cu pereţii din ceamur şi acoperişul din stuf a fost înlocuit la ulterioarele reparaţii cu material industrial. În cadrul gospodăriei curtea, grădiniţa de flori, grădina şi ocolul de animale erau despărţite de o serie de garduri şi gărduţuri din leţuri, nuiele, scândură sau stuf. Gardul de la drum era din piatră zidită cu lut. De cele mai multe ori acesta era un gard de rezistenţă care avea menirea de a opri prăvălirea malurilor ce alcătuiau perimetrul gospodăriei, supraînălţate faţă de nivelurile drumurilor. Uneori gardurile din piatră sunt acoperite cu un strat de ceamur care, periodic, era reîmprospătat, fiind spălat de ploaie.

Curnicul este de regulă pătrat şi de mici dimensiuni, grajdul împreună cu şopronul şi saivanul sau cu damul are formă dreptunghiulară, fiind mai lung, iar aplecătoarele au planuri pătrate sau dreptunghiulare, fiind reduse ca suprafaţă. Aceleaşi forme de plan, dar de dimensiuni variabile, au magazia, saiaua, porumbarul şi bucătăria de vară.

În unele gospodării se află amplasată fântâna cu mosor (tambur), de regulă lângă gardul de la uliţă. Cele de folosinţă colectivă sunt fântâni cu cumpănă şi mai rar cu tambur. Fântânile vechi sunt zidite din piatră iar la suprafaţă din lemn; cele recente sunt din tuburi cilindrice de ciment atât în adâncime cât şi la suprafaţă.

Construcţiile anexe din gospodării, de regulă mai joase decât casa, sunt amplasate în aşa fel încât să fie ferite de vânturile puternice şi pe cât posibil cu faţada la soare. Înălţimea lor relativ mică se datorează şi lipsei temeliei sau soclului. Grajdul, fără perete în faţa şopronului, este prevăzut cu o uşă joasă şi o mica fereastră.

Dacă locuinţele tradiţionale se mai întalnesc mai cu seamă la locuitorii bătrâni ai satului, anexele gospodăreşti se întâlnesc tot mai rar. Hambarele din nuiele împletite şi curnicele lucrate în aceeaşi tehnică au dispărut în totalitate, locul lor fiind luat de porumbare şi de curnice din ceamur. Prezenţa bucătăriei, curnicului, magaziei şi grajdului este semnalată aproape în fiecare gospodărie. Damul, samalâcul, saivanul şi saiaua, construite tradiţional, mai pot fi întâlnite doar în câteva exemplare în sat.

Riturile de construcţie, întâlnite şi la alte populaţii din acest areal, erau particularizate în funcţie de tehnica de construcţie. La casele din ceamur, se punea la primul rând, pe peretele dinspre răsărit, o cruce din lemn cu rol apotropaic şi augural,

pentru a păzi de rele şi a asigura sporul în timpul construirii. Crucea era mutată odată cu ridicarea fiecărui rând de ceamur, iar când se punea şarpanta, aceasta se punea pe căpriori cu un ştergar şi un buchet de flori, pentru cinstirea meşterilor care executau lemnăria. La final, crucea rămânea în pod. La casele din chirpici, crucea se arbora când se punea şarpanta. Urmau secvenţele sfinţirii casei, a mesei comune şi a oferirii darurilor de casă nouă[88]. La sfinţitul casei, „se făcea citanie şi se dădea cu *aiasmă*. Se aprindeau lumânări în colţurile casei şi se făcea semnul crucii cu ulei de mir la uşile locuinţei. La fel, când se termina fântâna, se chema preotul care făcea *aiasmă* şi o arunca în fântână".[89]

5. Aspecte de viaţă cotidiană (ocupaţii, meşteşuguri, port, gastronomie) – se va accentua populaţia bulgărească.

Bulgarii de pe teritoriul GAL Delta Dunării au avut ca ocupaţii principale agricultura (cultivarea cerealelor, legumicultura) şi creşterea animalelor, în special a cailor, ovinelor, bovinelor şi păsărilor de curte.

Celalalte populaţii vorbesc admirativ şi nostalgic despre priceperea grădinarilor şi zarzavagiilor bulgari, care cultivau o varietate de legume şi leguminoase: cartofi timpurii, varză, roşii, ardei, ţelină, fasole, vinete, praz. De altfel, piaţa de desfacere a acestora era extinsă la nivelul întregii regiuni.

Industria casnică textilă a fost dezvoltată în comunităţile de bulgari, multe ţesături (ştergare, covoare) fiind comandate şi cumpărate de românce, ucrainence sau lipovencele din satele alăturate. Bulgăroaicele cunoşteau diverse tehnici de ţusut şi cusut (în două iţe, în trei iţe, în patru iţe, peste fire, printre fire, nevedit), obţinând produse diverse: ştergare (peşchire) cu motive antropomorfe, fitomorfe sau geometrice, lăicere învrâstate, pânză simplă sau învărgată pentru rochii şi fuste, macaturi în patru iţe (mai târziu). Se mai realizau „chiuluri" şi „procoveţe"[90] pentru acoperirea cailor.

Dintre meşteşugurile practicate de această populaţie, remarcăm: cojocăria, realizarea dicăniilor cu cremene sau construcţia caselor.

Costumul tradiţional, precum orice fapt de cultură, a cunoscut anumite perioade evolutive, în raport cu tipul de material folosit, semnificaţia unor piese vestimentare sau influenţa etno-culturală din zonă (otomană, urbană etc.).

Bulgăroaicele purtau părul în cărare dreaptă, împletindu-l în patru cozi în trei viţe, pornind de ceafă. Se lăsa un „şfic", în partea lui superioară legându-se o mărgică roşie cu aţă roşie, cu rol apotropaic. Dacă aveau părul scurt, îşi cumpărau cozi, brobodiţe sau „imăcele" albe, purtate în special ales vara.

Părul astfel împletit era acoperit cu „cealma"/ „celma" (modă, moadă, modiţă, casinca, baticuţ triunghiular), pornind de la spate, pe sub cozi. Peste aceasta se punea

[88] Arhiva ICEM. Dosar Arhitectură Agighiol, 1991, p. 25.

[89] Sursă orală: Tănase Dobre (n. 1928), interviu: Dorinel Ichim (1992, Vişina).

[90] Bucată ţesută pentru acoperirea cailor în contextul nunţii.

fesul din postav roşu sau albastru, legat cu „băiera”, formată din monede de argint. Peste fes, în faţă, se purta fruntarul din bani de aur sau argint. Această podoabă consta într-o suprapunere de două şiruri de monede. El avea central, un „auret” mare, urmat în părţile laterale de bănuţi de dimensiuni mai mici, în două straturi. În mijlocul fruntarului se prindea o floare roşie (de obicei muşcată). Fesul şi fruntarul erau purtate şi de fetele tinere.

Peste acestea, cele căsătorite purtau gear, o ţesutură industrială de culoare neagru, galbenă sau albă. Exista un gear simplu, cu ciucuri mai mici, împletiţi la bază, şi unul cu trei sau patru rânduri de ciucuri, aşa-numitul gear „cu clopoţei”. Această legătură de cap se purta într-o parte „moţ” sau „pală peste pală”, prins cu o spilcă. Iarna se folosea şi berta din lână.

În trecut, fetele logodite, până când rămâneau însărcinate, purtau o podoabă distinctivă, „aschii”, alcătuită din zale de argint sau şiraguri de mărgele, prinse pe creştet, deasupra gearului.

Cămaşa dreaptă era realizată din pânză cu vârste în ţesătură verticale, în cadrele sau creţe. Ornamentica era realizată cu arnici, în special la gât, la extremităţile mânecilor şi la poale.

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, bulgarii dobrogeni purtau două tipuri de costume: cu „fîsta” (fustă) sau cu „ciucman” (rochie). Fusta veche era dreaptă, înlocuită ulterior de cea creaţă. Era realizată din lână sau stambă şi era prevăzută cu o dantelă îngustă în partea inferioară. Peste rochie sau fustă se încingeau cu „iviţă” (brâu) sau cordon metalic.

Elementul central al costumului tradiţional este „pristelka” (şorţul), bogat ornamentată, realizată printr-o combinaţie de tehnici de ţesut, cusut, vopsit sau croşetat. Fineţea pânzei de casă şi cromatica acesteia se armoniza cu ciucmanul sau fusta. Fetele începeau să poarte pristelka la vârsta de 14-15 ani, în momentul în care intrau în horă. Ornamentica pestelicii era generată de tehnica ţesutului (în două[91] sau trei iţe[92] sau nevedit în ochiuri[93]) şi de tipul de motive cusute: „cuchiciki” (cheptenei), „bîierac” (piscul) etc.

În sezonul rece se purta „polca”, uşor rotunjită în faţă, cu coadă în spate şi plisată.

Costumul bărbătesc este mai dificil de reconstituit. Bulgarii purtau cămaşă din pânză de casă. Tipul vechi avea guler drept şi deschizătura într-o parte, prevăzută cu sistem de încheiere. Ulterior a fost înlocuită cu cea cu deschizătură în faţă. Peste cămaşă, purtau pe timp de vară ilice în patru iţe, cu motive în cadreluri. Iarna purtau manta („iamurluc”) şi „ciubara” (căciulă din oaie). Pantalonii largi („şulvari”, „dulvari” sau „şăroche”) din aba erau prinşi cu un bârneţ („uciucur”) sau brâu lat din lână de culoare neagră sau roşie.

Bulgarii sunt exponenţii unei civilizaţii predominant agrare, creşterea animalelor fiind o activitate secundară, care a determinat o suplimentare calitativă periodică a

[91] Dacă se ţesea limpede, se ornamenta cu motive cusute cu acul.

[92] Se obţineau vrâste verticale din ţesătură.

[93] În acest caz piesa vestimentară se numea „kotlenţcă pristelka”.

hranei şi a oferit materie primă dezvoltatei industrii casnice textile. Pescuitul, vânătoarea şi culesul din natură au avut un rol minor în dezvoltarea şi evoluţia pattern-urilor alimentare.

Restricţiile alimentare impuse de practicarea ortodoxismului au determinat o alternanţă a perioadelor sau zilelor în care produsele animaliere erau interzise sau permise.

Grâul, sub forma făinii sau bulgurului, constituie ingredientul principal al diferitelor preparate, atât în context cotidian, cât şi festiv. De asemenea, bucătăria bulgarilor este bogată în mâncăruri din carne, în special din oaie, porc şi păsări de curte, consumate în special la momente festive, în afara acestora comportamentul alimentar având ca principiu de bază austeritatea.[94]

Influenţele otomane s-au impregnat în preferinţa bulgarilor pentru mâncărurile grase, fripte sau pentru deserturile foarte dulci. De la greci, cu care au convieţuit în numeroase localităţi din spaţiul balcanic, au fost preluate unele preparate din peşte (e.g. „plakia", „scordalia").[95]

Cercetătoarea Maria Markova clasifică mâncărurile bulgarilor, bazându-se pe criterii precum modul de obţinere a hranei şi de a găti, precum şi gustul obţinut, în trei grupe de alimente sau produse: „blazhno" (cu carne)[96], „blago" (dulci)[97] şi sărate-condimentate-acre-fermentate.[98]

Dintre produsele cu carne, amintim: „corbanul" din miel sau batal, mielul cu bulgur şi mentă, varză cu carne şi bulgur, babicul cu carne de vită în amestec cu porc sau oaie, pastrama de oaie, „pacea" (răcitura), „sarmi" (sarmale), „baur" (un fel de caltaboş), „deaduşcu" (toba mare) şi „babuşka" (toba mică).

În perioadele de post se consumau zacuşti şi tocane de legume, „ianîie de boghi" (tocană de fasole). De asemenea, cocăturile se individualizează într-o diversitate de forme, moduri de preparare sau tipuri de umpluturi: colaci folosiţi în diverse contexte ceremoniale, plăcintă creaţă cu lapte, plăcintă cu „ivără" (dovleac), cherdele[99], ghismane din coraslă de vacă, gogoşi.

De asemenea, se remarcă preferinţa pentru condimentarea sau folosirea unor produse din ultima categorie propusă de Markova: boiaua, obţinută prin mărunţirea ardeiului iute uscat, menta, borşul din tărâţe, „chişleac" (iaurt) etc.

---

[94] „Când mergeau la câmp, mâncau pâine cu „chiper" (boia). Nu ştiu cum rezistau, pentru că erau foarte harnici."

[95] Donka Baikova, „Dietary Patterns of the Bulgarian Population during the Centuries" în *Asklepios. International Annual for History and Philosophy of Medicine*, vol. III, 2009, p. 137.

[96] De fapt este vorba despre produsele animale: carne, ouă şi grăsimi.

[97] În această categorie sunt incluse produsele cu miere, zahăr, fructe, lapte sau legume, plăcintele. Autoarea include aici, cu anumite rezerve, ciupercile, untul şi grăsimile vegetale

[98] Galina Lozanova. „Markova, M. Food and Nutrition: between Nature and Culture. Sofia: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2011" în *Ethnologia Bulgarica. Yearbook of Bulgarian Ethnology and Folklore*, Vol. 1, 2015, pp.116-117.

[99] „De câte ori cocea pâine, sâmbâta, bunica făcea o tavă de cherdele." (Vasile Deliu, 2022).

6. Aspecte de viaţă spirituală (sărbători, obiceiuri, port, alimentaţie).

Având în vedere emigrarea masivă a bulgarilor după 1940, existenţa familiilor mixte şi adoptarea limbii române ca limbă de bază, necesitatea ascunderii sub paravanul unei alte etnii, de teama deportării, putem afirma că majoritatea tradiţiilor acestei comunităţi nu mai sunt active, sau mai degrabă, există fragmentar în stare de latenţă în memoria puţinilor vârstnici ai grupului.

După revoluţie, s-a produs un fenomen de recristalizare şi reconfigurare a identitarului bulgarilor dobrogeni, înfiinţându-se diferite entităţi care promovează muzica, dansul, gastronomia şi obiceiurile şi militează pentru recuperarea unor elemente ale patrimoniului imaterial.

La bulgari, dar nu numai, calendarul sărbătorilor condensa sărbători, rituri şi gesturi rituale în cadrul mai multor cicluri festive: sărbătorile de iarnă, sărbătorile pascale, ajunul şi ziua Sfântului Gheorghe. Ca notă specifică, menţionăm faptul că această comunitate ţinea sărbătorile pe stil vechi, ulterior trecând în rânduiala calendarului gregorian.

Ajunul Crăciunului prefaţează marea sărbătoare a Naşterii Domnului, înglobând cutume şi tabuuri alimentare, gesturi rituale oraculare, propiţiatorii şi pe cele legate de cultul morţilor. Pentru cina rituală din această seară se fierbeau grâu, fasole sau compot. Preparatele se aşezau pe masă, se aprindea o lumânare, era rostită o rugăciune, fie de un copil, fie de cel mai bătrân membru al familiei. Ulterior, lumânarea se stingea într-un vas cu făină[100]. Masa opulentă avea rolul de a asigura belşugul şi bunăstarea familiei pentru anul următor[101]. Cu această ocazie, se aşeza puţin fân sub masă.

Perioada Crăciunului reprezenta un moment propice performării unor acte magice augurale, oraculare şi propiţiatorii. Colindatul este practica cu cea mai mare însemnătate pentru comunitate. Bulgarii aveau cântece sau formule de vestire şi colinde cu beneficiar direct (e.g. *Enas kalos palicarus*/ Un flăcău bun - pentru tânăr necăsătorit, *Sidi ianoc na visoc ceardac*/ Şade voinicul pe cerdac înalt - pentru flăcău, *Zbilusăi Cernu More*/ S-a zbătut Marea Neagră - pentru preot, *Gudiniţă dvori mite*/ Logodnica mătură curtea - pentru logodnică). Din punct de vedere organizatoric, cetele erau conduse de un tânăr, recent căsătorit, numit *popa*. În preajma Crăciunului, flăcăii mergeau cu colinde interpretate în bulgară, astăzi de mult uitate, dar inventariate în mai multe culegeri de folclor realizate de români sau bulgari.

În trecut se remarca existenţa unor elemente vestimentare ce evidenţiază statutul colindătorilor. Flăcăii, peste optsprezece ani, purtau o căciula frumos împodobită, cu o cunună de jur împrejur, alcătuită dintr-o nuieluşă împletită cu lânică multicoloră, de care se lega un ban din aur (*megidie*). Peste aceasta se aşeza o altă cunună, dintr-un şir de mărgele, la care era prins un alt ban din aur (*irmilic*). Bănuţii erau împrumutaţi de la

---

[100] Iulian I. Sassu, „Istoricul comunei Inancişme", în *Analele Dobrogei*, Anul X, Institutului de Arte grafice şi Editură Glasul Bucovinei, 1929, p. 222.

[101] Antoaneta Olteanu, *Zile şi demoni. Calendar şi mitologie popular bulgară*, Cluj-Napoca, Ed. EIKON, 2008, p. 141.

logodnice sau rude. *Popa* uneia dintre cele două *cude* (cete), înainte de a începe colindul, cinstea stăpânii casei cu vin din *băcliță* (ploscă). După performarea colindului, în momentul în care *popa* lua darurile (e.g. *crăvaiu*/ colac, bani), rostea o urare, încheiată prin formula: *Dacă aurul e curat, să fie blagoslovit. Amin!*[102].

Între Ajunul Anului Nou se performau acte magico-rituale de purificare, oraculare, propițiatorii și de profilaxie. Un element comun bulgarilor și altor populații creștine este reprezentat de coacerea unei plăcinte în care se introducea o monedă. De asemenea, în această seară se punea o masă pe care se regăseau alimente similare celei din *vecera* Crăciunului. Mai mult, după ce stingeau lumânarea folosită și în ajunul Nașterii Domnului, bulgarii aruncau o furculiță de grâu fiert în tavan, pentru a avea recolte bogate. Această practică de propițiere are la bază legea magiei prin similitudine, aceștia rostind formula: *Dă porasne jito tu du tăvană*/ Să crească grâul până în tavan[103].

Dintre riturile magico-verbale de Anul Nou se remarcă mersul cu sorcova (*Survă*). În dimineața Anului Nou, copiii bulgari mergeau în fiecare gospodărie, purtând o nuielușă de alun înmugurită. Aceștia rosteau o formulă verbală simplă: *Survă, survă gudină,/ Survă, survă gudină/ Pu jno, pu sdravă/ Pac dă gudină*/ Sorcova, sorcova anului,/ Sorcova, sorcova anului,/ Să trăiți, să fiți sănătoși/ Iarăși la anul. Copiii primeau covrigi, nuci, colăcei. O practică apotropaică este legată de ruperea câtorva muguri din nuielușe și amestecarea acestora în leșie, rezultând un remediu împotriva durerilor de cap.

În trecut, la bulgari, dar și la greci, exista secvența scăldării tinerilor căsătoriți în anul anterior, în preajma Bobotezei, urmată de oferirea de către soție a unui peșchir fiecărui flăcău participant, pentru sănătatea soțului, rostind: Zăˇ zdrave tu nă .../ În sănătatea lui... (cutare)[104].

O altă practică este cea a binecuvântării și botezării cailor în ziua de Bobotează, urmată de o întrecere (cușie).

La un moment dat, în lumea satului a existat o zi dedicată celebrării moașelor (babelor), denumită de bulgari *Babinden* (8 ianuarie). Momentele principale ale sărbătorii erau legate de vizita la moașă, oferirea unor daruri (e.g. colac, săpun, prosop, alimente), sărutatul mâinii, masa comună la casa moașei și petrecerea ulterioară.

Ajunul și ziua de Sfântul Gheorghe constituie o perioadă de început al primăverii, pentru populațiile cu profil ocupațional agro-pastoral constituind momentul în care se fac învoielile între proprietarii de animale și ciobani. În structura sa se decodifică existența unor practici rituale cu rol apotropaic sau propițiator.

La bulgari, obiceiul emblematic era cel al *kurbanului*/ *korbanului*, desemnând ritul sacrificial al unui miel sau berbec, cu rol propițiatoriu, apotropaic sau oracular. De asemenea, se remarcau unele gesturi apotropaice, performate în ajun, precum: consumul unei pâini în care s-au pus urzici; aprinderea lumânărilor la toate ușile acareturilor (case, grajduri, cotețe, magazii) - pentru ca familia să fie sănătoasă;

---

[102] Sassu, *op. cit.*, pp. 223-225.

[103] *Ibidem*, p. 225.

[104] Sursă orală: Vasilica Deliu (n. 1927, Beștepe), interviu: Steluța Pârâu (1976, Beștepe). Arhiva MEAP.

presărarea meiului în perimetrul tarlalei celei mai fertile - pentru a nu se atinge farmecele. Gesturile propiţiatorii sunt legate de ruperea unor fire de iarbă de pe tarla, de către femei, acestea fiind puse ulterior la harman. Astfel se încerca atragerea unor recolte bogate[105].

În structura sărbătorii de Lăsatul Secului se puteau decodifica elemente ale arhaicelor celebrări echinocţiale, precum aprinderea focurilor sacre şi săritul peste acestea. Astfel, se aprindeau focuri pe dealuri, rotindu-se deasupra capului mingi din resturi textile, îmbibate cu gaz şi aprinse. În comunitatea bulgară exista tradiţia *Kukerilor*, ce consta în mascare (inclusiv travesti), utilizarea unui instrumentar ritual (e.g. o efigie feminină realizată din paie şi acoperită cu cârpe), asumarea unui comportament exagerat în raport cu normele vieţii cotidiene, aplicarea unor interdicţii (precum cea de a vorbi pe tot parcursul desfăşurării evenimentului).

Sâmbăta lui Lazăr are în structura sa elemente legate de cultul morţilor, existând practica mersului la cimitir şi oferirea pomenilor, în special plăcinte cu brânză şi colivă. La bulgari se evidenţia obiceiul Lăzărelului, care prezintă unele similarităţi cu colindul, doar că de data aceasta performerii ritului sunt fetele pubere şi nu flăcăii. Tiparul este însă comun: asocierea fetelor, ierarhia grupului, mersul din casă în casă, interpretarea unor cântece consacrate, răsplata gazdei. Fetele care umblau cu Lazărul purtau la gât multe salbe cu galbeni. Această prescripţie trebuie corelată cu mecanismele gândirii magice, deoarece, prin similitudine, se credea că aşa cum străluceşte aurul la gâtul fetelor, aşa vor străluci spicele în holde. La plecarea fetelor din gospodărie, se arunca după ele o sită. Dacă aceasta cădea cu fundul în sus, era semn de hambare pline şi invers în sens contrar.

Duminica Floriilor este marcată de sfinţirea salciei. Această salcie are proprietăţi apotropaice, fiind arborată la poartă sau aşezată în casă, la icoană. La bulgari, în Duminica Floriilor, fetele care s-au asociat pentru a participa la Lazăr, performau un act asemănător alegerii Paparudei la români, pentru a stabili la care dintre ele se va organiza masa de Paşti. Acestea împleteau coroniţe din salcie şi le aruncau pe derea; cea a cărei coroniţă ajungea prima într-un loc stabilit de comun acord, devenea naşa celorlalte. Acest gest trebuie corelat cu actul însurăţirii rituale, practicat frecvent de romînce (dar nu numai) în această zi.

Paştele reprezintă celebrarea Învierii Mântuitorului şi, prin extensie, a regenerării naturii. Momentul central îl constituie participarea la slujba de Înviere, aducerea luminii acasă şi stingerea în semnul crucii la tocul uşii, precum şi sfinţirea alimentelor rituale (oul roşu, cozonacul) dar şi a altor tipuri de ofrande (friptură, brânză). De altfel, lumânarea de Paşte era învestită cu calităţi apotropaice, fiind bună în cazul incendiilor, înconjurându-se casa, sau se punea la cornul drept al mielului ce urma să fie sacrificat de *Korban*.

---

[105] Iulian I. Sassu, „Din etnografia satului Fântânele (Inancişme)", în *Analele Dobrogei*, Anul XI, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1930, pp. 35-36.

Prima luni după Paşti este considerată zi de comemorare a morţilor. La bulgari (*Sufinden*), de Paştele Blajinilor se înroşesc ouă şi se împart împreună cu cozonac, dulciuri şi vin. Se merge la cimitir, se seamănă flori şi se tămâiază mormintele, se consumă împreună diferite preparate[106].

Ciclul pascal este încheiat de sărbătoarea Sfintei Treimi. În ajun se culegeau şi întindeau pelin şi frunze de nuc peste tot în casă. De asemenea, acum avea loc *descotoşmănatul nevestei*: „Nevasta tânără stătea încotoşmănată cu pieptar (cusut din lână subţire, în patru iţe, cu flori, cu găitan), în picioare cu ciorapi de lână, iar la cap îmbrobodită. Şi stătea aşa până la Sfânta Treime; venea naşa, o dezbrăca şi atunci avea voie să umble liberă"[107]. Acest obicei reprezenta finalul etapei de tranziţie de la statutul de fată la cel de femeie căsătorită, cu drepturi depline în comunitatea femeilor. De asemenea, prin acest gest se consolida legătura de înrudire spirituală dintre tânăra nevastă şi naşă.

Riturile de trecere prezintă asemănări cu cele ale celorlalte populaţii cu care bulgarii au convieţuit în acest areal, însă există şi anumite specificităţi.

La botez, moaşa cocea o turtă, care urma să fie consumată de femeile prezente. După trei zile se pregătea o altă turtă care semnifica ştergerea păcatului strămoşesc.

În cadrul ceremonialului nupţial, imediat după venirea de la biserică, se remarcau unele secvenţe precum: dăruirea mirilor de către socrii mari, după venirea de la nuntă; intrarea miresei în casa mirelui, pe o pânză albă aşezată la intrare; servirea naşilor şi socrilor cu miere şi nucă dintr-o cătrună, însoţită de formula verbală „Zlatco bulcă" (Dulce mireasă); distrugerea cătrunei de către miri, pe pragul casei, pentru ca dulceaţa căsniciei să nu iasă din casă.[108]

La pomenirile îndătinate, în general sâmbetele, se sacrifica un miel, ritualul şi preparatul rezultat fiind numit „curban".[109]

7. Obiective culturale din zona cercetată.

Menţionăm în primul rând bisericile din areal deoarece populaţia bulgărească a frecventat aceleaşi lăcaşuri ortodoxe ca şi românii şi ucrainenii.

- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. M. Mc. Dimitrie***, din Nufăru, zidită în perioada 1905-1912. Pictura interioară în frescă realizată în anii 2002-2007 de către Marin Goagea.[110]
- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. M. M. Dimitrie***, din Beştepe, zidită în perioada 1897-1913.

---

[106] *Ibidem*, p. 36.

[107] Sursă orală: Vasilica Deliu (n. 1927, Beştepe), interviu: Steluţa Pârâu (1976, Beştepe). Arhiva MEAP.

[108] Dumitra Petrică, *op. cit.*, p. 136.

[109] A se vedea şi Александр Ковалов, *Сравнительное исследование календарной обрядности болгар Республики Молдова* (manuscris), Академия Наук Молдовы Институт Культурного Наследия, 2016, p. 51.

[110] ***, *Îndrumător pastoral,* ed. Andreiana, Sibiu, 2018, passim

- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. Voievozi***, din Agighiol, zidită în perioada 1858-1860. Iconostasul pictat în jurul anului 1910 de către Mihail Paraschiv şi/sau Rafael Mateef.
- ✓ ***Biserica cu Hramul Acoperământul Maicii Domnului***, din Valea Nucarilor, zidită în perioada 1891-1896. Iconostasul bisericii este realizat de vestitul pictor iconar dobrogean Enache Cardaş (1848-1938).
- ✓ ***Biserica cu Hramul Naşterea Maicii Domnului***, din Iazurile, zidită în perioada 1900-1910 sau 1900-1914.
- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. Gheorghe***, din Murighiol, zidită în perioada 1878-1883. Pictura murală a fost realizată între anii 2001-2003.
- ✓ ***Biserica Sf. Nicolae şi Sf. Alexandru***, din Sulina, zidită în perioada 1910-1912 şi finalizată între 1933-1934.
- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf Nicolae***, din Sulina, zidită în 1867. A fost restaurată în anul 1923 , iar pictura interioară realizată în ulei în anul 1931, este posibil să îi aparţină lui Ioannis C. Chiriacos.
- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. Parascheva***, din Plopu, zidită în 1903.
- ✓ ***Biserica cu Hramul Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil***, din Sarinasuf, zidită în 1894. [111] În biserică se păstrează Iconostasul pictat de Enache Cardaş în 1903, iar pictura murală de Geo Cardaş (1881-1947), pictorul care în perioada interbelică va deveni unul dintre cei mai activi pictori ce au reprezentat în arta lor ţinuturile Dobrogei.
- ✓ „**Casa Satului**" din localitatea Dunavăţu de Sus, com. Murighiol, prezintă expoziţia etnografică şi de memorie locală creată de doamna educator Camelia Ivanov, este organizată în incinta vechii şcoli din sat (Str. Monumentului, Nr. 33). Colecţia reflectă multiculturalitatea zonei şi cuprinde obiecte reprezentative pentru comunităţile care au convieţuit în comuna Murighiol (români, ucraineni, turci, tătari, bulgari): ţesături decorative, piese de port, ocupaţii şi meşteşuguri, obiecte de uz casnic şi gospodăresc. În comună au existat la un moment dat bulgari, memoria colectivităţii reţinând numele familiilor Baef şi Paunof. Acest grup etnic este reprezentat în cadrul expoziţiei prin fotografii de familie şi un ştergar (peşchir), artefactele fiind donate de urmaşi.
- ✓ ***Complexul cimiterial din Sulina***, se remarcă prin diversitatea religiilor, neamurilor, limbilor scrise pe cruci ortodoxe (şi bulgăreşti), monumente musulmane, evreieşti, ş.a.

[111] *Idem.*

Bibliografie selectivă

***, *Analele Dobrogei,* Anul 1, Nr.1, Constanţa, Tipografia Dacia, 1920.

***, *Analele Dobrogei*, Anul II, Nr. 3, Constanţa, Institutul de Arte Grafice „Victoria", 1921.

***, *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanţa, Tipografia Albania, 1922.

***, *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.2, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922.

***, *Analele Dobrogei*, An III, Nr. 4, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922.

***, *Analele Dobrogei*, Anul VII, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Ed. „Glasul Bucovinei", 1926.

***, *Analele Dobrogei*, Anul XI, fasc.1-12, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1930.

***, *Arhitectura populaţiei românească . Dobrogea*, Bucureşti , 1957.

***, Arhiva ICEM. Dosar Arhitectură Agighiol, 1991.

***, *Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968.

***, *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească. 1878-1928*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928.

***, *Îndrumător pastoral,* ed. Andreiana, Sibiu, 2018.

***, *La Dobroudja*, Bucharest, 1928.

***, *Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice,* seria IV, tom I, Bucureşti, 1978.

***, *Soils of the Romanian Danube Delta Biosphere Reserve*. studiu elaborat de ICPDD, ARBDD, ICPA Bucureşti (din România) şi RIZA (din Olanda), 1996.

ALEXANDR, Varona, *Tragedia schismei ruse. Reforma patriarhului Nikon şi începuturile staroverilor*, Bucureşti, Ed. Kriterion, 2002.

ARBORE Al. P., *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr.2, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922, p. 237-291.

ARBORE Al. P, *Câteva însemnări asupra Cerchezilor, Grecilor şi Arabilor din Dobrogea*, în Analele Dobrogei, An III, Nr. 4, Constanţa, Tipografia „Victoria", 1922.

ARBORE Al. P, *Informaţiuni etnografice şi mişcări de populaţiune în Basarabia sudică şi Dobrogea în veacurile XVIII şi XIX, cu specială privire la coloniile bulgăreşti din aceste regiuni*, în *Analele Dobrogei*, Anul X, Cernăuţi, Institutul de Arte grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1929.

ARBORE Al. P, *Caracterul etnografie al Dobrogei sudice (din epoca turcească până la 1913),* în *Analele Dobrogei*, An XIX, Vol.2, Cernăuţi, Ed. "Glasul Bucovinei", 1936.

BAIKOVA, Donka, „Dietary Patterns of the Bulgarian Population during the Centuries" în *Asklepios. International Annual for History and Philosophy of Medicine*, vol. III, 2009.

BĂDĂRĂU, Al. Sabin, *Habitate* în *Catalogul habitatelor, speciilor şi siturilor – Natura 2000 în România*, Bucureşti, Ed. Exclud Prod, 2013.

BRĂTESCU, Constantin, *Pământul Dobrogei*, în: *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă românească. 1878-1928*, Bucureşti, Ed. Cultura Naţională, 1928.

BEAUMONT, F., *Les Lipovènes du delta du Danube. Chronique d'une société théocratique russe des Balkans.*, Balkanologie, Vol. X, n° 1-2 | mai 2008, [En ligne], mis en ligne le 03 juin 2008. URL: http://balkanologie.revues.org/394.

CHISELEV Alexandru, *Dinamica tradiţiilor de peste an*, Ed. Exponto, Constanţa, 2019.

COTEŢ, P., *Geomorfologia României*, Bucureşti, Ed. Tehnică, 1973.

DĂNESCU, G., *La Dobroudja*, Bucarest, Imprimerie de l'Indépendance Roumaine, 1903.

DONIŢĂ, N., D. Ivan, *Vegetaţia Dobrogei, Deltei Dunării şi complexului lagunar Razelm*, în: vol. *Vegetaţia României*, Bucureşti, Ed. Tehnică Agricolă, 1992.

DUMINICĂ, Ivan, *Coloniile bulgarilor în Basarabia (anii 1806-1856)*, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie şi Filosofie, 2017.

GÂŞTESCU, P.*, Harta Deltei Dunării, sc. 1 :150 000 cu text explicativ în română şi engleză*, Bucureşti, Ed. GIPO, 2004.

GHEORGHIEVA, Stanka, „Priloženie na krajovskija dogovor/ 1940g./. Ozemljavane i odvorjavane na severnodobrudžanci i pridošlite po vreme na vojnata/1941-1945g./ tavrijski b"lgari v Dulovska okolija", în *NAUČNI TRUDOVE NA RUSENSKIJA UNIVERSITET*, vol. 51, seria 10, 2012.

GHEORGHIEVA, Bagra, *Dobrudzha. Etnografski, Folklorni i Ezikovi Prouchvanija*, Sofia, 1974.

GIURESCU, C. G., *Istoria Românilor,* vol. II*, Dela Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul* Bucureşti, Ediţia a patra, revăzută şi Fundaţia Regală pentru literatură şi artă, 1943.

GIURESCU, C. G. , *Ştiri despre populaţia românească din Dobrogea în hărţi medievale şi moderne*, Constanţa, Muzeul de Arheologie, Bucureşti, 1966.

IORGA, Nicolae, *Manuscris de la Azaclău*, în: *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 3, Constanţa, Tipografia Victoria, 1922.

IONESCU dela BRAD Ion, *Excursie agricolă în câmpia Dobrogei*,trad. De F. Mihăilescu, în *Analele Dobrogei*, Anul III, Nr. 1, Constanţa, Tipografia Albania, 1922.

IONESCU, M. D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, 1904.

КОВАЛОВ, Александр, *Сравнительное исследование календарной обрядности болгар Республики Молдова* (manuscris), Академия Наук Молдовы Институт Культурного Наследия, 2016.

KELLY, C., *Popular Culture în The Cambridge Companion to Modern Russian Culture*, Cambridge University Press, 1998.

LOZANOVA, Galina, „Markova, M. Food and Nutrition: between Nature and Culture. Sofia: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2011" în *Ethnologia Bulgarica. Yearbook of Bulgarian Ethnology and Folklore*, Vol. 1, 2015.

MILIAN Mihai, *Dobrogea ca mozaic etnic*, în Steluţa Pârâu, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Constanţa, Ed. Exponto, 2008.

OLTEANU, Antoaneta, *Zile şi demoni. Calendar şi mitologie popular bulgară*, Cluj-Napoca, Ed. EIKON, 2008.

PÂRÂU, Steluţa, *Multiculturalitate în Dobrogea*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2007.

PENERLIEV, Milen, „Severna Dobrudža kato čast ot Bulgarskoto kulturno-geografsko prostranstvo", în *Balkanite - ezik, istorija, kultura*, Vol. 5, Nr. 1, 2015.

POPOIU, Paula, *Antropologia habitatului în Dobrogea,* Editura Oscar Print, Bucureşti, 2001.

POSTELNICU, Valentina, *Tulcea de altădată*, Ediţia a II-a, Tulcea, Editura Harvia, 2005.

RĂDULESCU, Adrian, BITOLEANU, Ion, *Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare. Dobrogea,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

ROMANESCU, Gh., *Delta Dunării – privire geografică*, Iaşi, Ed. Glasul Bucovinei, 1995.

SASSU, Iulian I., „Istoricul comunei Inancişme", în *Analele Dobrogei*, Anul X, Institutului de Arte grafice şi Editură Glasul Bucovinei, 1929.

SIMIONESCU, Ion, *Dobrogea – o ţară din poveşti*, Bucureşti, Ed. Cartea Românească, 1928.

STANCIU, Ş., *România şi Comisia Europeană a Dunării. Diplomaţie. Suveranitate. Cooperare internaţională*, Galaţi, Ed. Pax Aura Mundi, 2002.

SUCEVEANU, Alexandru, Barnea Alexandru, *La Dobroudja romaine*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1991.

TITOV, Iuliana, *Relaţia majoritari-minoritari etnici în Dobrogea de Nord*, Editura Dobrogea, Tulcea, 2015.

VLĂDESCU-OLT, M., *Constituţia Dobrogei*, Bucureşti , Tipografia Dor. P. Cucu, 1908.

Surse orale:

- Valentina Bravu (n. 1980, Zebil), interviu: Al. Chiselev (2018, Tulcea).
- Tănase Dobre (n. 1928), interviu: Dorinel Ichim (1992, Vişina), Arhiva MEAP.
- Vasile Deliu, (n. 1944, Beştepe), interviu: Al. Chiselev, Titov I. (2022, Beştepe).
- Vasilica Deliu (n. 1927, Beştepe), interviu: Steluţa Pârâu (1976, Beştepe). Arhiva MEAP.

TOCANIE PAUL LUCIAN

Semnat digital de TOCANIE PAUL LUCIAN
Data: 2022.09.23 10:57:56 +03'00'